

GERMANERE?

EN STUDIE I ARKEOLOGI OG ETNISITET

HANNA E. MARCUSSEN

Masteravhandling i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Vår 2009

FORORD

Da jeg begynte mine arkeologistudier hadde jeg en rimelig klar forestilling om Nord-Europas *germanske* og *keltiske* forhistorie. Begge begrepene var fylt med assosiasjoner til disse to fortidens folkeslag. Imidlertid oppdaget jeg i løpet av bachelortiden at det var langt vanskeligere enn jeg tidligere hadde antatt å avgjøre hvem og hva som egentlig kunne sies å være keltisk eller germansk. Jo mer jeg forsøkte å få klarhet i dette, jo oftere ble min forestilling om *keltene* og *germanerne* utfordret. Et stykke ute i studiene ble jeg oppmerksom på at det har foregått en omfattende diskusjon blant britiske arkeologer om øyenes keltiske forhistorie. Flere av deltakerne har i kjølvannet av diskusjonen avskrevet begrepet *keltisk* fullstendig som en legitim betegnelse på øyenes forhistoriske befolkning. *Keltene*, hevder de, er først og fremst en forestilling skapt av antikke greske og romerske forfattere og av nasjonsbyggere i forholdsvis nær europeisk fortid. Mitt utgangspunkt for det foreliggende arbeid har derfor vært å undersøke om det samme gjelder for *germanerne*. Fantes det noensinne *germanere* eller er de i hovedsak et produkt av utenforståendes behov for kategorisering? Er det hensiktsmessig å bruke en slik betegnelse på en så stor gruppe mennesker all den tid vi ikke vet hva de selv kalte seg? Kan forestillingen vi gjerne har om navngitte folk prege vår forståelse av fortidens mennesker? Gjør den at vi kanskje overser ting vi ellers ville lagt større merke til? Disse og lignende spørsmål er utgangspunktet for at jeg ønsket å undersøke nærmere problematikken rundt arkeologi, etnisitet og *germanere*.

JEG VIL RETTE EN STOR TAKK TIL

J. Rasmus Brandt, min tålmodige og alltid oppmuntrende veileder, for ikke å ha gitt opp troen på at dette arbeidet kunne fullføres

August B. Hanssen, min gode venn og diskusjonspartner, for å ha støttet meg gjennom hele prosessen

Jarle Fagerheim, min utrettelige partifelle, kollega og venn, for grundig korrekturlesing

Ingar A. Marcussen, min kjære pappa som døde altfor tidlig, for å være drivkraften bak det meste jeg foretar meg

Anne R. Marcussen, min kjære mamma, for velment masing om å fullføre det jeg har påbegynt

Ingeborg A. Marcussen Hübertz, Peter D. Marcussen og Arne Marcussen Hübertz, min søster, bror og svoger, for at dere har troen på meg til tross for at jeg har valgt å bedrive tiden med annet enn å konstruere bygninger

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier

Alle medstudenter jeg har hatt gleden av å bli kjent med gjennom hele min studietid

Oslo, april 2009

Hanna E. Marcussen

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1 – INNLEDNING.....	1
KAPITTEL 2 – GERMANERE I ANTIKKE SKRIFTLIGE KILDER.....	2
2.1 Materiale.....	2
2.2 Begrepsavklaring.....	7
2.3 Germanerbegrepets oppkomst.....	8
2.3.1 Hvem kalles germanere?.....	8
2.3.2 Hvor ligger Germania?.....	14
2.3.3 Hva skiller germanere fra gallere og keltere?.....	17
2.3.4 Hvilket opphav gir forfatterne betegnelsen?.....	21
2.4 Konkluderende kommentarer om de antikke kildene.....	22
KAPITTEL 3 – ET SPØRSMÅL OM ETNISITET.....	23
3.1 Forskningshistorisk utvikling fra rase til etnisitet.....	23
3.2 Hva er etnisitet?.....	27
3.3 etnisitet relatert til arkeologisk forskning.....	31
3.4 Språkproblematikk.....	33
3.5 Etnisitet og germanere, fantes det etniske germanere?.....	35
3.6 Hvorfor er germanerbegrepet problematisk?.....	36
KAPITTEL 4 – GERMANERE I MODERNE ARKEOLOGI.....	39
4.1 Malcolm Todd: The Early Germans.....	39
4.2 Lotte Hedeager og Henrik Tvarnø: Tusen års europahistorie.....	48
4.3 Peter S. Wells: Beyond Celts, Germans and Scythians.....	59
KAPITTEL 5 – AVSLUTTENDE KOMMENTARER.....	68
APPENDIX.....	71
Antikke skriftlige kilder benyttet i avhandlingen.....	71
LITTERATURLISTE.....	76

KAPITTEL 1 – INNLEDNING

Antikke kilder er ikke entydige om hvem som kalles germanere, hvorfor de kalles dette og hvorledes Germanias geografi forholder seg. Som nevnt i forordet er det heller ikke alltid innlysende hvem dagens arkeologer omtaler når de benytter begrepet. Jeg vil derfor gjennom et sammenlignende litteraturstudium analysere germanerbegrepets historiske utvikling, hvordan begrepet brukes i dag, samt i hvilken grad jeg mener det er hensiktsmessig å benytte det innenfor moderne arkeologisk forskning. Jeg vil også analysere forholdet mellom etnisitet og arkeologi, og hvordan dette forholdet har endret seg over tid. Avhandlingen er tredelt.

I første del gjennomgås de greske og romerske skriftlige kildene for å avklare når begrepet først dukket opp i litteraturen og hva de antikke forfatterne skriver om begrepets opprinnelse og om dets innhold. Av spesiell interesse vil det være å belyse hva de ulike kildene mener skiller *germanere* fra andre folkegrupper som eksempelvis *gallere/keltere* og om det er sannsynlig at de såkalte *germanerne* selv anerkjente disse skillene.

Fra de antikke kildene beveger vi oss i andre del over til spørsmål rundt forholdet mellom etnisitet, arkeologi og germanerbegrepet. Delen består av en gjennomgang av etnisitet i arkeologisk forskning, etnisitet generelt og etnisitet relatert til germanere. Etnisitet har i løpet av de senere tiår fått større betydning som arkeologisk verktøy fordi begrepet tar hensyn til hvordan mennesker selv definerer seg. Etersom germanerbegrepet stammer fra greske og romerske forfattere, ikke fra den nordeuropeiske jernalderbefolkningen selv, vil det være interessant å diskutere hvilken relevans begrepet har i sett i lys av teorier om etnisitet. Jeg vil her også diskutere begrepets hensiktsmessighet innen dagens arkeologiske forskning.

Dette leder oss over i avhandlingens tredje del, der det analyseres hvordan germanerbegrepet brukes i tre ulike arkeologiske verk av nyere dato, og hvilke konsekvenser begrepsbruken får for det bildet som tegnes av den nordeuropeiske jernalderbefolkningen.

Alle uthevninger i sitert tekst er originale gjennom hele avhandlingen.

KAPITTEL 2 – GERMANERE I ANTIKKE SKRIFTLIGE KILDER

Utgangspunktet for dette arbeidet er som nevnt et ønske om å klargjøre i hvilken grad begrepet *germanere* som en betegnelse på den nordeuropeiske jernalderbefolkningen er hensiktsmessig innen moderne arkeologisk terminologi. Jeg vil begynne med å gå tilbake til begrepets røtter og undersøke hvor stor overensstemmelse det er i bruken av begrepet i den greske og romerske litteraturen fra det første århundre f.Kr. til det femte århundre e.Kr.

Til tross for at forskningens grunnleggende vesen er å bygge videre på andres resultater, er det samtidig en kjensgjerning at all forskning også står i fare for å videreføre andre forskeres subjektive verdensanskuelse. Fordi – som vi skal komme tilbake til i kapittel tre – forestillingen om germanere er sterkt preget av både forskere og nasjonsbyggere i nyere europeisk historie, har jeg her funnet det nødvendig med en forholdsvis omfattende gjennomgang av de primære skriftlige kildene.

To av de utvalgte verkene, Cæsars *Gallerkrigen* og Tacitus' *Germania*, har jeg lest i sin helhet i norske oversettelser. Da gjennomlesning av samtlige verk ville tatt uforholdsmessig lang tid har jeg for de resterende ti gjennomløst elektroniske versjoner på stavelsen *german*. Både engelske og latinske versjoner har vært benyttet ettersom stavelsen *german* brukes likt på begge språk. Etter å ha funnet alle avsnitt hvor *german* forekommer i elektroniske versjoner har jeg gjenfunnet avsnittene i engelske bokversjoner og lest dem i sin helhet der.

2.1 MATERIALE

Den tidlige oppdagelsesreisende Pytheas fra Massalia, som rundt 320 f.Kr. seilte rundt Britannia og langs den nordeuropeiske kyst, var kanskje den første observatøren fra middelhavskulturene som skilte mellom *Keltoi* og *Germanoi* da han skrev om befolkningen i de nordvesteuropeiske områdene. Hans nedtegnelser er dessverre bare bevart gjennom sitater hos andre forfattere (Todd 2004:1–2). Av denne årsak har jeg valgt å utelate ham fra analysen. Poseidonius fra Apameia er utelatt av samme grunn. Poseidonius skrev rundt

slutten av 100-tallet f.Kr. og skiller i sitt verk *germanere* fra *keltere* og *skytere*. Det er likevel uvisst i hvilken betydning han bruker betegnelsen; det hevdes for eksempel at han kun omtalte en bestemt stamme med navnet *Germani* (Grane 2003:130; Todd 2004:2).

Gaius Julius Cæsar (100–44 f.Kr.) trenger knapt noen introduksjon. Hans kampanjer i Gallia, som blant annet omfattet to felttog over Rhinen, anses for å være første gang den gresk-romerske verden for alvor kom i kontakt med folkegruppene nord for Donau og øst for Rhinen. Riktignok invaderte kimbrere og teutonere den italiske halvøy rundt 100 f.Kr., men Cæsar førte som førstemann romerske soldater inn i områdene til disse forholdsvis ukjente folkegruppene (Grane 2003:130; Todd 2004:2–3). Cæsars egne opptegetninger fra kampanjene, *Bellum Gallicum* (Caes. *B Gall.*)¹, heretter kalt Gallerkrigen, er derfor en naturlig del av denne analysen. Verket er antageligvis ment som rapporter for å rettferdiggjøre krigføringen overfor opposisjonene hjemme i Roma (Rosbach 1964:21–22).

Vi vet ikke med nøyaktighet når Diodorus Siculus levde, men han var en samtidig av Cæsar. Hans verk *Bibliothēkē* (Diod. Sic.) ble antageligvis forfattet i perioden 56 f.Kr. til 36 f.Kr. Verket er skrevet som en generell historie over den kjente verden. Diodorus reiste noe i sitt liv, blant annet til Roma og Egypt, men det er ikke grunn til å anta at han selv besøkte områdene i Nord-Europa (Oldfather 1933:vii–xxiii). Diodorus er inkludert i analysen ettersom hans bruk av aktuelle betegnelser skiller seg vesentlig fra Cæsars.²

Historikeren og geografen Strabo (63/64 f.Kr. – etter 21 e.Kr.) fra Amaseia i Lilleasia reiste heller aldri selv til områdene i Nord-Europa. Imidlertid foretok han en del reiser andre steder, også han blant annet til Roma og Egypt. Verket hans er basert på den kunnskapen han opparbeidet seg på disse reisene. For de nordeuropeiske områdene må han følgelig regnes som en sekundærkilde. Strabo er innlemmet fordi hans *Geographia* (Strabo) er en omfattende historisk-geografisk gjennomgåelse av den til da kjente verden (Grane 2004:130; Jones og Sterrett 1917:xi–xxviii).

1 For forkortelsesystemet brukt for de antikke forfattere, se Appendix.

2 Det fantes ingen fullstendig elektronisk versjon av Diodorus som var søkbar. Derfor har jeg lest innholdsfortegnelsen for de enkelte kapitler i en elektronisk, ikke-søkbar versjon. Dette viste seg å være den mest fruktbare metoden ettersom Diodorus ikke bruker betegnelsene *Germania* og *germanere*.

Dionysius Halicarnassensis ble sannsynligvis født mellom 62 og 55 f.Kr. og døde en gang etter 7 f.Kr. Han bodde en stor del av sitt voksne liv i Roma, hvor han i tillegg til å jobbe som retorikklærer ble fortrolig med romersk språk og litteratur og skrev på sitt verk *Antiquitates Romanae* (Dion. Hal. *Ant. Rom.*). Verket er ment som en redegjørelse av romersk historie fra byens mytiske opphav til begynnelsen av Den første punerkrig (264 f.Kr.). Dionysius ville innlemme alle fakta av betydning for historien, eksempelvis årsaken til historiske hendelser. Han baserte seg på tidligere historieverk samt muntlige gjenfortellinger av lærde personer (Cary 1937:vii–xv). Verket er tatt med her ettersom Dionysius bruker de aktuelle betegnelser litt annerledes enn de ovenstående forfattere.

Velleius Paterculus (ca. 20 f.Kr. – etter 30 e.Kr.) er ikke en av antikkens mest anerkjente forfattere. Hans *Historia Romana* (Vell. Pat.) er en forholdsvis kort historisk oppsummering som strekker seg fra Trojas fall frem til hans egen samtid, der perioden fra ca. 168 f.Kr. til 30 e.Kr. er behandlet mest utfyllende. Verket er skrevet som en hyllest til Velleius' venn Vinicius, da denne i år 30 e.Kr. tiltrådte konsulembedet. Velleius var ikke først og fremst historiker, men soldat. Blant annet tjenestegjorde han under Tiberius i Pannonia og Germania (Shipley 1924:viii–xvii). Denne førstehåndserfaringen med de nordlige delene av Europa er årsaken til at han er del av denne analysen.

Gaius Plinius Secundus/den eldre (23 e.Kr. – 79 e.Kr.) var en særdeles produktiv vitenskapsmann. Hans verk *Naturalis Historia* (Plin. *HN*) er et oppslagsverk om astronomi, meteorologi, geografi, mineralogi, zoologi og botanikk, men det inneholder også avsnitt som omhandler menneskeskapte oppfinnelser og institusjoner. Plinius har blitt kritisert for ikke alltid å være like vitenskapelig i sitt utvalg av kilder. Verket hans er imidlertid så omfattende at det av den grunn alene ville ha blitt inkludert her. En annen og like viktig årsak er at Plinius hadde militær erfaring fra Germania. Han skrev for øvrig et eget verk om germanerkrigene, men dette har dessverre gått tapt (Rackham 1938:vii–xii).

Det er lite vi vet om geografen Pomponius Mela. De eneste to opplysningene han gir i *De chorographia* (Pompon.) er at han stammer fra byen Tingentera nær Gibraltarstredet i Hispania Baetica, og at hans verk antageligvis kom ut i 43/44 e.Kr. mens keiser Claudius var på vei hjem til Roma for å feire triumf etter sine seire i Britannia. Muligvis er verket også

skrevet i Roma. Pomponius' redegjørelse for den til da kjente verden er på ingen måte komplett, men den inneholder en del detaljer på enkelte områder. Fordi *De chorographia* er det eldste geografiske verket vi har bevart på latin er det tatt med (Romer 1998:1–9).

I en analyse av germanere kommer vi ikke utenom Cornelius Tacitus (ca. 55 e.Kr. – etter 115 e.Kr.). Vi kjenner verken Tacitus' fødsels- eller dødsår, ei heller hans fødeby. Derimot vet vi at han sannsynligvis ble født inn i ridderstanden og at han i sitt voksne liv innehadde flere offentlige embeder; blant annet var han konsul under Nerva i 97 e.Kr. og prokonsul i Asia rundt perioden 112–116 e.Kr. Han skrev i løpet av sitt liv flere verk som vi har bevart den dag i dag. I 98 e.Kr. ga han ut *De origine et situ Germanorum* (Tac. *Germ.*), heretter omtalt som *Germania*. Dette er en beskrivelse av områdene og folkegruppene nordøst for den romerske grense langs Rhinen og Donau. Verket bygger på tidligere bøker, som Cæsars *Gallerkrigen* og Plinius' tapte *Germanerkrigene*, i tillegg til muntlige informanter som selv hadde tilknytning til eller erfaring fra de aktuelle områdene. Det er likevel uvisst om Tacitus selv noensinne besøkte området han omtaler som Germania. Han var borte fra Roma en fireårsperiode rundt svigerfarens død i 93 e.Kr. hvor han kan ha innehatt en militær eller organisatorisk stilling i en av de tilstøtende provinsene, men dette kan ikke hevdes med sikkerhet (Mørland 1988:11–16; Width 1968:7–13).

L. Annaeus Florus ble antageligvis født i Afrika og var som ung gutt til stede i Roma under Domitian (81–96 e.Kr.). Han bodde en periode i Tarraco i Spania, men emigrerte til Roma under Hadrian (117–138 e.Kr.). Hans verk *Epitome bellorum omnium annorum DCC* (Flor.) ble skrevet enten under Hadrian eller Marcus Aurelius (161–180 e.Kr.), sannsynligvis den første. Verket er et resymé av romersk historie fra byens grunnleggelse til den augusteiske tidsalder med særlig vekt på krigføring. Selv om verket også bygger på andre forfattere er det hovedsakelig en forkortelse av Livius *Ab urbe condita libri*, som nå delvis er tapt (Forster 1984:vii–x). Dette er årsaken til at Florus er innlemmet.

Vitenskapsmannen Claudius Ptolemaeus fra Alexandria levde fra ca. 85/100 e.Kr. til 165 e.Kr. Han beskjeftiget seg med astronomi, astrologi, erkjennelsesteori og geografi. Hans kjente verk *Geographia* (Ptol. *Geog.*) er sannsynligvis skrevet i årene 135–142 e.Kr. I dette verket gir Ptolemaeus en innføring i de teoretiske prinsipper for karttegning, samt en

beskrivelse av den kjente verden der han ramser opp nasjoner, folkegrupper, byer og topografiske landemerker med tilhørende kartkoordinater (Grane 2004:138–139; Berggren og Jones 2000:17). Selv om verket for Germanias vedkommende kun består av oppramsing av en lang rekke stammer, byer og landemerker, er det inkludert fordi det har vært av stor betydning for senere tiders karttegnere.³

Cassius Dio kom fra Bithynia i Lilleasia, og ble født mellom 155 og 164 e.Kr. Rundt 180 e.Kr. flyttet han til Roma og deltok til en viss grad i byens offentlige liv, men levde forholdsvis tilbaketrukket mens han under Septimius Severus (193–211 e.Kr.) skrev store deler av *Romaike Istoria* (Cass. Dio). Under Alexander Severus (222–235 e.Kr.) ble han prokonsul i Afrika, deretter guvernør i Dalmatia og Pannonia Superior. Det siste vi vet om Dio er at han ble konsul i 229 for andre gang, og at han ganske raskt deretter returnerte til sin fødeby. Dios verk er en fremstilling av romersk historie fra Aeneas' grunnleggelse av Lavinium til Dios eget konsulat i 229 (Cary 1914A:vii–xiv). Dios verk er tatt med fordi det er såpass omfattende og fordi han skriver i en tid da Romerriket hadde hatt betraktelig mer kontakt med folkene øst for Rhinen og nord for Donau, eksempelvis gjennom Markomannerkrigene (ca. 166–180 e.Kr.).⁴

Paulus Orosius er den yngste av forfatterne som er innlemmet i denne analysen. Han ble antageligvis født i Bracara på den iberiske halvøy, nå i Portugal, mellom 380 og 390 e.Kr. På Orosius' tid var kristendommen på full fremmarsj, og Orosius selv var dypt religiøs. Som forholdsvis ung mann i 413/414 e.Kr. la Orosius ut på en reise som først tok ham til Augustin i Hippo på Nord-Afrikakysten og deretter til Hieronymus i Jerusalem. Orosius ble her

3 Kapittelet som fremsto som mest interessant ved gjennom søking av to elektroniske versjoner av Ptolemaeus var dessverre utelatt fra bokversjonen jeg hadde valgt å benytte meg av. I stedet har jeg for dette kapittelet sjekket begge de elektroniske versjonene, den ene basert på Stevenson, den andre en uavhengig oversettelse av Louis Francis. Avsnittsnummereringen var dessverre ikke helt i overensstemmelse mellom disse to versjonene. Jeg har derfor fulgt Francis' versjon da denne ellers later til å stemme med bokutgaven.

4 Dio bruker ikke betegnelsene Germania og germanere på områdene øst for Rhinen og nord for Donau. Dette har imidlertid ikke vært noe problem ved gjennom søking av verket da Earnest Cary likevel har valgt å bruke disse betegnelsene i oversettelsen. Bokversjonen, som hører til serien Loeb's Classical Library, hadde både gresk og engelsk versjon trykt på motstående sider i forhold til hverandre. Dette gjorde det enkelt å sjekke hvilke steder stavelsen *german* var brukt i den greske originalen, og hvor det kun var oversetterens tolkning.

involvert i en kristen dogmestrid med Jerusalems biskop. På hjemreisen dro Orosius atter innom Augustin der han på dennes oppfordring skrev *Historiarum Adversum Paganos Libri Septem* (Oros.), de syv historiebøkene mot hedningene, ferdigstilt i 418 e.Kr. Verket er ment som et supplement til Augustins *De civitate Dei*. Orosius mål var å påvise at Gud avgjør enhver nasjons skjebne, og at det ikke fantes mindre ulykke i verden før innføringen av kristendommen slik enkelte hedninger hevdet. Dette ville han gjøre ved å gjennomgå på nytt alle kjente folkegruppers historie (Deferrari 1964:xv–xx). Årsaken til at Orosius er inkludert er nettopp at han skrev i en tid da det kristne verdensbilde hadde fått fotfeste i store deler av Sør-Europa, og Romerriket var på vei mot oppløsning.

2.2 BEGREPSAVKLARING

I tekstanalysen har jeg sett meg nødt til å bruke noen omdiskuterte begreper både fordi de blir brukt i tekstene og fordi de noen ganger er de mest naturlige begrepene å bruke. Jeg vil derfor presisere hva jeg legger i dem. Med *folk* mener jeg kun en hvilken som helst gruppe mennesker uavhengig av deres eventuelle etniske tilhørighet. Således betyr *folkene* som bodde øst for Rhinen enkelt nok bare menneskene som geografisk befant seg i dette området. Med *folkegrupper* mener jeg mindre grupperinger av disse menneskene, uten at det er fastsatt hva som gjør disse til en gruppe. Når det gjelder *stammer* bruker jeg dette om mindre grupperinger hvis navn blir oppgitt i de skriftlige kildene, som for eksempel kondrusere og volker-tektosagere. Om individene i disse grupperingene følte en etnisk tilhørighet til hverandre er en diskusjon jeg ikke vil gå inn på her.

Bruken av betegnelsene *keltene* og *gallere* når det gjelder forhistorien har vært spesielt hardt debattert på de britiske øyer de senere tiår. Det er fortsatt ingen full konsensus om hvordan disse skal brukes eller om de bør brukes i det hele tatt (Chapman 1992; Collis 1997; Cunliffe 1999; James 1998, 1999; Megaw og Megaw 1996, 1998). Dette er en omfattende diskusjon som ligger på siden av min problemstillings ramme. Jeg bruker begrepene her kun fordi de blir brukt i de skriftlige kildene jeg behandler, uten at jeg anser dem for å betegne en etnisk eller kulturell enhet. Når jeg setter dem opp mot germanere er dette i forsøk på å se om det finnes klare skiller mellom dem eller om overgangene er for vage eller ikke-eksisterende til at vi kan snakke om etniske grupperinger. Det samme gjelder for begrepene *sarmatere*, *trakere*,

pannonere, dakere og skytere. Med *romere* mener jeg kun innbyggere av Romerriket, uten at dette gjør dem til en homogen etnisk gruppe.

2.3 GERMANERBEGREPETS OPPKOMST

Jeg har gjennomført undersøkelsen ved å stille fire spørsmål til de hver av de antikke forfattere:

- Hvem kalles germanere?
- Hvor ligger Germania?
- Hva skiller germanere fra gallere og kelter?
- Hvilket opphav gir forfatterne betegnelsen?

Det var dessverre ikke mulig å finne fullgode svar på alle spørsmål hos samtlige forfattere; for eksempel er det få som uttaler seg om betegnelsens opphav. Jeg mener imidlertid at resultatene er omfattende nok til å gi et forholdsvis tydelig bilde av om germanere kunne oppfattes som det vi i dag kaller en etnisk gruppe.

2.3.1 Hvem kalles germanere?

Generelt sett kan det sies at Cæsar kaller alle stammene østenfor Rhinen for *germanere*. Det finnes imidlertid enkelte unntak fra dette. Cæsar regner volker-tektosagerne, som har krysset Rhinen østover og bosatt seg ved den herkynske skog, for gallere (Caes. *B Gall.* 6.24). Han skriver også at flere germanske grupper i tiden før hans egne hærtog hadde krysset Rhinen og bosatt seg på vestsiden (Caes. *B Gall.* 1.31). De fleste belgiere var også av germansk opphav i følge Cæsar. Disse skal ha krysset Rhinen for lenge siden. Det er imidlertid ikke like lett å si med sikkerhet hvilke av de belgiske stammene Cæsar mener er germanske ettersom han skriver at det er de fleste, men kun spesifiserer germansk opphav for seks av dem:

«Kondruserne, eburonerne, kæroserne og pæmanerne, som under ett kalles germanere,...» (Caes. *B Gall.* 2.4)

«Segnerne og kondruserne, som er av germansk rase og som regnes med til germanerne,...»⁵ (Caes. *B Gall.* 6.32).

«Aduatukerne nedestammet fra kimbrerne og teutonerne,...» (Caes. *B Gall.* 2.29)

Cæsar regner kimbrerne og teutonerne, som rundt år 100 f.Kr. hadde kommet i kontakt med romerne, som germanere (Caes. *B Gall.* 1.33, 1.40). Når det gjelder Cæsar må det nevnes at han brukte frykten for at germanere skulle invadere Gallia og deretter strømme videre ned mot den italiske halvøy, slik kimbrerne og teutonerne hadde gjort, for å legitimere sine egne kampanjer i Gallia (Caes. *B Gall.* 1.31, 1.33). Han hadde således en åpenbar grunn for å hevde at det gikk et skille mellom folkene øst og vest for Rhinen. I tillegg kunne han på denne måte hevde å ha erobret hele Gallia.

Diodorus kaller ingen for germanere, han bruker kun betegnelse *Galatai* og *Keltoi* / *Galatia* og *Keltike*. Disse to betegnelse bruker han synonymt i avsnittene hvor han redegjør for Nordvest-Europas natur og folk (Diod. Sic. 5.24–31). I det siste avsnittet om denne delen av kontinentet skriver han likevel at det finnes et skille som ikke så mange kjenner til:

«The peoples who dwell in the interior above Massalia, those on the slopes of the Alps, and those on this side of the Pyrenees mountains are called Celts, whereas the peoples who are established above this land of Celtica in the parts which stretch to the north, both along the ocean and along the Hercynian Mountain, and all the peoples who come after these, as far as Scythia, are known as Gauls; the Romans, however, include all these nations together under a single name, calling them one and all Gauls.» (Diod. Sic. 5.32).

Diodorus bruker altså betegnelse keltere og gallere på en måte som er vesentlig forskjellig fra Cæsars, dette til tross for at han er kjent med Cæsars kampanjer i Gallia. Han skriver eksempelvis at Cæsar bygget bro over Rhinen og underla seg gallerne på den motsatte siden (Diod. Sic. 5.25).

5 Rase er her oversatt fra latin *gens*.

Strabo kaller folkegruppene nord for Donau og øst for Rhinen for *Germanoi*. Disse skriver han at er litt villere, høyere og har litt gulere hår enn kelterne på vestsiden av Rhinen, men ellers er de i all hovedsak like (Strabo 7.1.1–2).

Ifølge Dionysius kalles områdene øst for Rhinen *Germania* og de vest for Rhinen *Galatia*, men hele området blir under ett kalt *Keltike* av grekerne (Dion. Hal. *Ant. Rom.* 14.1). Altså regner han sannsynligvis germanerne for å være en undergruppe av kelterne.

Velleius gir ingen spesifikke kriterier for hvem han kaller germanere, men han omtaler dem som «folket» (*gens*) – altså det folket som bor i *Germania* (Vell. Pat. 2.97). Han ramser opp en del stammer som ble beseiret i forbindelse med romerske felttog over Rhinen, men om han mener at alle er germanere er usikkert. Om langobardene skriver han for eksempel:

«The power of the Langobardi was broken, a race surpassing even the Germans in savagery;...» (Vell. Pat. 2.106)

Plinius oppgir heller ingen spesifikke kriterier for hvem han kaller germanere. Han deler dem imidlertid inn i fem raser/grupper (*genus*) uten at han utdyper hvorfor. De fem rasene er: Vandiliere/vandaler, ingaevoner, istaevoner, som bor nærmest Rhinen, herminoner, som bor i innlandet og den siste gruppen, som består av peukinere og bastarnere (Plin. *HN* 4.14). Plinius skriver videre at det bor flere germanske stammer (*gens*) i provinsen Gallia Belgica på vestsiden av Rhinen (Plin. *HN* 4.17). Om områdene lengst i nord sier Plinius at Saevoberget, muligens langs kysten i Sør-Norge (Grane 2003:134), danner Codanbukten, hvor øya Scatinavia ligger. Denne øya er befolket av hillevionere, men det fremgår ikke klart av teksten om Plinius regner disse til den germanske gruppen ingaevoner, som inkluderer kimbrere, teutonere og chaukere. Han nevner deretter sarmatere, venedere, sciriere og hirriere som bor langs østersjøkysten frem til elven Visla; også disse er det uvisst om Plinius regner for germanere (Plin. *HN* 4.13–14).

Pomponius skriver i noen korte avsnitt om utseende og skikkene til folkene som bor i området han avgrenser som *Germania*. Selv om han avgrenser dette området i nord av havet, later det likevel til at han regner øyene i Codanbukten som tilhørende *Germania*. Han skriver

at kimbrere og teutonere bor ved denne bukten, og at det videre av gårde bor herminoner, som er det folket i Germania som bor lengst vekk (Pompon. 3.25–32). Pomponius hevder at Scandinavia er den største av øyene i Codanbukten og at teutonerne holder denne (Pompon. 3.54). Plinius og Pomponius nevner altså begge Codanbukten i forbindelse med Germania, men de avviker i hvor de plasserer herminonerne og hvem som bor i Scatinavia/Scandinavia.

Tacitus antar at germanerne er urinnbyggere i det området de bor. Dette er særlig fordi han ikke tror noen andre kan ha vært villige til å bo i det kalde nord før dem. Han mener også at de derfor heller ikke er oppblandet med noen annen rase. Tacitus skriver videre at germansk muntlig tradisjon tillegger deres herkomst guddommen Tuisto og hans sønn Mannus, som igjen fikk tre sønner som ga opphav til de germanske folkegrupperne ingaevoner, herminoner og istaevoner. Andre igjen mener at det var flere avkom og at stammenavnene marsere, gambriviere, svebere og vandiliere også må regnes med (Tac. *Germ.* 2). Tacitus skriver at han tror germanere er et forholdsvis rent og uoppblandet folk med en del fysiske likhetstrekk – blå øyne, rødblondt hår og kraftig kroppsbygning (Tac. *Germ.* 4). Det viser seg imidlertid at også Tacitus av og til har problemer med å avgjøre hvem som er germanere og hvem som ikke er det. For eksempel omtales osere som germanske et sted, men som pannoniske på grunn av sitt målføre et annet sted. Det synes som om Tacitus mener de bor i Germania, men er av pannonisk opprinnelse (Tac. *Germ.* 28, 43). Trevererne og nervierne skryter av germansk opphav for å skille seg fra gallerne, noe Tacitus virker skeptisk til:

«Trevererne og nervierne skryter begge av sin angivelig germanske opprinnelse, som om de påberoper seg dette ærefulle blodsband for å unngå å bli satt i klasse med de veike gallerne.» (Tac. *Germ.* 28)

Befolkningen i Dekumatlandet (*Agri Decumates*) vil ikke Tacitus regne som del av Germanias folk men som gallerne, selv om dette området ligger øst for Rhinen og nord for Donau (Tac. *Germ.* 29). Kotinerne har et gallisk målføre som viser at de ikke er germanske. Et mer underfundig kriterium enn språk som Tacitus nevner som bevis på at oserne og kotinerne ikke er germanske er deres villighet til å betale skatt (Tac. *Germ.* 43)! Videre er Tacitus også usikker på om han bør kalle peukinere, som noen kaller bastarnere, venethere og finner, for germanere eller sarmatere. Peukinerne ligner germanerne i språk, skikker,

boplasser og byggekunst, men på grunn av blandede ekteskap har de i stor grad tilegnet seg sarmaternes utseende. Venetherne har opptatt mange av sarmaternes sedvaner, men Tacitus regner dem helst til germanerne fordi de har faste boplasser, bærer skjold og gleder seg over sine sterke og rappe føtter. Dette til forskjell fra sarmaterne som Tacitus mener kun lever i vogn og på hesteryggen. Når det gjelder finnene oppgir ikke Tacitus årsaken til at han er i tvil (Tac. *Germ.* 46). Svionerne, som bor ute i selve havet nord for kontinentet, regner Tacitus uforbeholdent for germanere (Tac. *Germ.* 44). Det fremgår altså av det ovenstående at Tacitus i flere tilfeller har problemer med å avgjøre om de enkelte grupperinger er germanere eller ikke. Dette til tross for at han innledningsvis har hevdet at germanere er en ren og uoppblandet folkegruppe. Noen av kriteriene Tacitus bruker for å avgjøre om grupperinger er germanske fremgår av teksten. Dette er språk, boplasser, skikker, utseende samt det å avfinne seg med skattebetaling.

Florus omtaler germanerne som et av de mest formidable folk (*gens*) på lik linje med gallere og britoner (Flor. 1.45). Florus regner folkegruppene som bodde på østsiden av Rhinen som germanere generelt, uten at han utdyper dette noe mer (Flor. 1.45, 2.30).

Ptolemaeus ramser opp stammene som bor i Germania Magna, Germania Inferior og Germania Superior og hvor de holder til, uten at han nevner hvilke folkegrupper han mener de enkelte stammene tilhører. Om Scandia skriver Ptolemaeus at det er en øygruppe på fire øyer som ligger nord for Germania, hvorav den største befinner seg over Vislas munning og er befolket av chaideinere, favonere, firaisere, finner, gotere, daukionere og leuonere. Han nevner i tillegg tre øyer som ligger over den kimbriske halvøy og som han kaller Alocia, uten at han skriver hvem som bor der (Ptol. *Geog.* 2.9, 2.11).

Dio skriver at vi (romerne) kaller kelterne som har krysset Rhinen og slått seg ned i de belgiske områdene vest for elven germanere (Cass. Dio 53.12), samt folkene som lever i de nordlige regionene (Cass. Dio 72(71).3.5). Det later imidlertid ikke til at han mener dette er en riktig betegnelse ettersom han ellers konsekvent bruker keltere om folkene øst for Rhinen og nord for Donau (Cass. Dio 39.47–49, 40.32, 51.20–22, 54.20, 54.32, 55.10a, 56.18, 61(60).30, 72(71).3, 78.14). Det eneste unntaket fra dette finnes i sammendraget av bok 67. Men dette er altså et sammendrag og ikke et avsnitt Dio selv har skrevet. Som oversetter

Earnest Cary påpeker, ville Dio brukt *Keltike* her i stedet for *Germania* (Cass. Dio 67.4, Cary 1925, fotnote s. 324). Dio kaller imidlertid de romerske provinsene vest for Rhinen for *Germania* (Cass. Dio 56.18, 72(71).11). Om Rhinen som et skille skriver Dio at gallerne bor på venstresiden og kelterne på høyresiden og at dette skillet har eksistert helt siden stammene fikk hvert sitt navn, men at de i gamle dager alle ble kalt keltere (Cass. Dio 39.49). Som tidligere nevnt er det verdt å merke seg at Cary har valgt å bruke betegnelsen *germanere* når det «er snakk om befolkningen øst for Rhinen og nord for Donau. Han begrunner dette slik:

«Dio regularly uses the word ‘Celts’ in place of ‘Germans’; to avoid confusion, however, the usual term has been adopted in the translation.» (Cary:1914B, fotnote s. 269)

Dette viser at enda Dio ikke selv mente at den gjeldende befolkningen burde omtales som *germanere*, var dette en så innarbeidet forestilling på starten av 1900-tallet at begrepet fortonte seg som det mest naturlige å oversette til.

Orosius skriver at Rhinen skiller *Germania* fra *Gallia Belgica* og at Donau skiller *Germania* fra *Pannonia*, *Noricum* og *Raetia* (Oros. 1.2), men når han nevner forskjellige folk og stammer er det ikke alltid like lett å skille ut hvilke han mener er germanske, galliske eller av annet opphav. For eksempel virker det som om Orosius bruker betegnelsene *gallere* og *germanere* litt tilfeldig når han skriver om invasjonen av teutoner, kimbrere, tigurinere og ambonere rundt år 100 f.Kr. (Oros. 5.16). Han nevner også sarmatere sammen med en rekke germanske stammer i forbindelse med de markomanniske kriger under Marcus Aurelius, uten å skrive om han anser disse som *germanere* eller ikke:

«For when the tribes, barbarous by their cruelty and innumerable in number, that is, the Marcomanni, the Quadi, the Vandals, the Sarmatians, the Suebi, and almost all the Germans,...» (Oros. 7.15)

Kanskje er han rett og slett ikke så opptatt av å klassifisere de enkelte stammer som tilhørende en bestemt folkegruppe. Dette kan også underbygges av et annet sitat:

«Europe begins from the Rhiphaean Mountains, the Tanais River, and the Palus Maeotis, which are toward the east, extends along the shore of the Northern Ocean to *Gallia Belgica* and the River Rhine which flows from the west, thence to the Danube. This last river is also called *Hister*; it comes from

the south and flowing toward the east empties in the Pontus. On the east is Alania; in the center, Dacia, where also is Gothia; then there is Germania where the Suebi possess the largest part. Among all these there are fifty-four peoples.» (Oros. 1.2)

Av de tolv forfatterne er det altså ti som kaller folkene som bor øst for Rhinen for germanere. Diodorus kaller dem gallere, Dio kaller dem keltere. Ingen av de to later til å mene at det finnes noe viktig skille mellom befolkningen vest og øst for Rhinen. I og med at Diodorus er en av de eldste forfatterne i denne analysen og Dio en av de yngste, kan ikke deres mangel på bruk av betegnelsen germanere skyldes ulike tidsepoker. Avviket kan heller ikke uten videre tilskrives at de tilhørte en gresk kultursfære i motsetning til en romersk, da Diodorus tydeligvis var informert om hendelser i Romerriket og Dio selv bodde en tid i Roma og deltok i romersk offentlig liv. Av de ti forfatterne som kaller folkene øst for Rhinen for germanere mener heller ikke Strabo og Dionysius at dette skillet er spesielt markant. Orosius virker også lite konsekvent i å skille mellom germanere og andre folkegrupper når han skriver om de forskjellige stammene. Det er kun Cæsar og Tacitus som understreker at det er et kulturelt eller språklig skille mellom germanere og andre grupperinger, men selv Tacitus får problemer med å klassifisere enkelte stammer. Både Plinius, Pomponius, Tacitus og Ptolemaeus nevner områdene ute i havet nord for Germania, men de er uenige om hvem som bebor disse områdene, og det er bare Tacitus som med sikkerhet regner dem for germanere. Således virker det som om informasjon om Skandinavia nord for Danmark hadde nådd Romerriket på Plinius og Pomponius' tid, men at informasjonen var forholdsvis usikker også frem til Tacitus og Ptolemaeus.

2.3.2 Hvor ligger Germania?

I Gallerkrigen skriver Cæsar at Germania ligger på østsiden av Rhinen. Ellers forteller han ikke noe om hvor Germania ender mot nord og øst, men skriver at ingen i det Germania vi kjenner vet hvor den herkynske skog slutter (Caes. *B Gall.* 1.1–2, 6.25).

Spørsmålet blir irrelevant for Diodorus' vedkommende ettersom han ikke bruker betegnelsen Germania. Man kan likevel merke seg at området han skiller ut som *Galatia* i motsetning til *Keltike* ligger nord for det sistnevnte, langs havet og den herkynske skog og helt frem til Skytia (Diod. Sic. 5.32).

Strabo skriver at Germania ligger øst for Rhinen, nord for Donau, sør for oseanet i nord, og at det i hvert fall strekker seg helt til Elben. Strabo påpeker imidlertid at ettersom romerne ikke har beveget seg noe særlig forbi Elben er det lite han vet om Germanias fulle utstrekning mot nordøst. Han mener at man dersom man fortsetter østover etter hvert vil komme til Svartehavet og områdene rundt Dnepr, men han er ikke sikker på hva som befinner seg nord for dette, nøyaktig hvilke folkegrupper som grenser mot Germania på denne siden, om Germania grenser mot det nordlige hav hele veien østover eller om det vil bli for kaldt i disse områdene til at noen kan bo der. (Strabo 2.5.30, 7.1.1, 7.2.4).

Ifølge Dionysius ligger Germania mellom Rhinen og de skytiske og trakiske områdene, og strekker seg helt til den herkynske skog og de rhipenske fjellene. Det synes imidlertid ut fra teksten at Dionysius ikke har fullstendig oversikt over den nordeuropeiske geografi, da han mener at *Keltike*, en gresk samlebetegnelse på Germania og Gallia, grenser mot Alpene i øst og de skytiske og trakiske nasjoner samt Donau i nord (Dion. Hal. *Ant. Rom.* 14.1).

Velleius skriver ikke noe eksakt om Germanias beliggenhet eller omfang. Han skriver imidlertid at Tiberius førte hæren helt frem til Elben som ligger 400 miles forbi Rhinen (Vell. Pat. 2.106). Vi må derfor anta at området mellom de to elvene i hvert fall regnes til Germania. Videre hevder Velleius at hele Germania er erobret bortsett fra områdene til Maroboduus i Bøhmen (Vell. Pat. 2.108), men i neste avsnitt skriver han at Germania ligger til høyre og foran Maroboduus' områder (Vell. Pat. 2.109). Det virker derfor litt uklart om han regner disse områdene til Germania eller ikke. Velleius skriver også at Langobardene overgår selv germanerne i råskap, selv om underkastelsen av disse blir omtalt som en del av de germanske kampanjer (Vell. Pat. 2.106).

Av Plinius får vi oppgitt at Germania strekker seg langs kysten fra omtrent Visla til den germanske elven Schelde (*Scaldis*) i Belgia. Plinius skriver at han er usikker på Germanias bredde og lengde fordi forskjellige kilder oppgir forskjellige mål. I øst har germanerne blant annet grense mot de sarmatiske iazygeterne og dakerne. Germanias grense mot vest later til å være Rhinen (men ved elven Schelde i Belgia). I sør skiller Alpene Germania fra Italia. Det er litt uklart om Plinius mener Scandinavia, som han tror er en øy, er en del av Germania. Han nevner den i forbindelse med at han skriver om øyene langs den germanske kyst. Av

elver i Germania nevner han blant annet Meuse (*Mosa*), som i likhet med Schelde renner vest for Rhinen (Plin. *HN* 3.19, 4.12–17).

Pomponius skriver at Germania ligger øst for Rhinen, nord for Alpene, vest for sarmaterne (Sarmatia ligger øst for Visla (Pompon. 3.33)), og sør for oseanet i nord (Pompon. 1.19, 3.25). Det later også til at han regner Codanbukten med de øyene den inneholder som en del av Germania da han omtaler dette i de samme avsnittene som Germania (Pompon. 3.31–32). Senere skriver han litt mer utfyllende om disse øyene, de syv Haemondae, muligens Danmark, hvorav Scandinavia er en (Pompon. 3.54).

Tacitus skriver i *Germania* at området grenser mot Rhinen og Donau i sør og vest, mot sarmaterne og dakerne ved noen ikke navngitte fjellkjeder i øst og mot havet i nord (Tac. *Germ.* 1). Han regner også svionerne som bor ute i havet for germanere, så området deres må antageligvis også regnes som en del av Germania (Tac. *Germ.* 44).

Går vi til Florus, hevder han at Germania ligger på østsiden av Rhinen (Flor. 1.45, 2.30). Utover dette gir han ikke noen videre beskrivelse av Germanias beliggenhet eller utstrekning.

Ptolemaeus mener at Germania grenser mot Rhinen i vest, i nord mot det germanske hav, i sør mot Donau og i øst mot linjen som går fra kneet i Donau (ved Budapest), nordover langs de sarmatiske fjell og deretter langs Visla. Han nevner også ti øyer nord for Germania, men det er usikkert i hvilken grad han regner dem som en del av Germania (Ptol. *Geog.* 2.11).

Dio bruker som nevnt bare betegnelsen Germania om de to romerske provinsene på vestsiden av Rhinen, disse strekker seg, skriver han, fra Rhinens kilder og helt til det britiske hav (Cass. Dio 53.12). *Keltike* skriver han at ligger øst for Rhinen (Cass. Dio 39.49).

Orosius skriver at Germania ligger vest for Dakia og Gothia, nord for Donau og øst for Rhinen (Oros. 1.2).

I dette avsnittet må vi igjen starte med Diodorus og Dio. Diodorus nevner altså ikke noe Germania i det hele tatt. Dio bruker bare betegnelsen på de to romerske provinsene, som det

ikke er meningen å diskutere videre her. Utover dette virker det som om det er forholdsvis stor enighet om at Germania ligger øst for Rhinen, da ni av de resterende forfatterne hevder dette. Den siste, Plinius, virker heller ikke helt uenig selv om han nevner Schelde som vestgrensen ved kysten. Både Schelde og Meuse ligger forholdsvis langt vest for Rhinen lenger inn i landet, men mye nærmere der de renner ut i havet. I sør nevner Strabo, Tacitus, Ptolemaeus og Orosius at Germania grenser mot Donau, mens Plinius og Pomponius angir Alpene som sørgrensen. Dionysius hevder at *Keltike* grenser mot Donau i nord, noe som vanskelig vil la seg gjøre når han innlemmer Germania i dette. Fem av forfatterne oppgir havet som Germanias nordgrense. Av disse skriver fire – Plinius, Pomponius, Tacitus og Ptolemaeus – om øyer/områder ute i havet, men som tidligere nevnt er det litt usikkert i hvilken grad de regner dette for en del av Germania. To av de ti forfatterne som bruker betegnelsen Germania på områdene øst for Rhinen skriver ingenting om Germanias østgrense. Både Strabo og Velleius nevner Elben, men for begge virker dette kun å ha den årsak at romerske styrker på den tiden ikke hadde beveget seg lenger øst. Av de resterende seks nevner fire – Plinius, Pomponius, Tacitus og Ptolemaeus – at Germania grenser mot sarmaterne i øst. Tre – Plinius, Pomponius og Orosius – nevner også at Germania grenser mot dakerne. Orosius skriver at Germania i tillegg til Dakia grenser mot Gothia. Dionysius skriver som den eneste at Germania grenser mot de trakiske og skytiske nasjoner i øst. Av geografiske holdepunkter nevner Plinius, Pomponius og Ptolemaeus Visla. Ptolemaeus trekker også linjen fra Visla helt ned til kneet i Donau. Denne linjen går langs de sarmatiske fjell. Tacitus nevner også noen fjellkjeder, men han oppgir ikke navn på disse.

2.3.3 Hva skiller germanere fra gallere og keltere?

Dette spørsmålet er til dels overlappende med de to foregående. Jeg mener imidlertid at det er et poeng å utdype det da begrepene *germanere* og *gallere/keltere* ofte blir brukt som to hovedkategorier for inndeling av nordvesteuropeisk jernalderbefolkning. Jeg ønsker derfor å undersøke i hvilken grad dette ble oppfattet som et skille mellom to forskjellige kulturer.

I Cæsars *Gallerkrigen* er det først og fremst Rhinen som er skillet mellom germanere og gallere (Caes. *B Gall.* 1.1, 1.2, 1.31, 4.16), men det finnes selvsagt unntak. Som tidligere nevnt hadde volker-tekosagerne eksempelvis slått seg ned ved den herkynske skog (Caes. *B*

Gall. 6.24), og i Gallia Belgica mener Cæsar at det bodde flere germanske stammer (Caes. *B Gall.* 2.4, 6.32). Cæsar hevder at germanernes jord ikke kunne sammenlignes med gallerne, og at deres levestandard lå langt under (Caes. *B Gall.* 1.31). Germanerne hadde ifølge Cæsar ikke druider og la ikke vekt på offer slik som gallerne. Som guder hadde de bare slike som Solen, Månen og Vulcanus. De brukte hele livet på jakt og krigsøvelser og var meget kyske (Caes. *B Gall.* 6.21). Germanerne brydde seg ikke om landbruk og høvdingene eide all jorden. De gikk rett og slett inn for å ikke ha det for komfortabelt (Caes. *B Gall.* 6.22). De kriget for moro skyld, men var også veldig gjestfrie (Caes. *B Gall.* 6.23). Germanerne var på Cæsars tid blitt taprere enn gallerne, som hadde blitt vant til å bli beseiret (Caes. *B Gall.* 6.24). Men germanere i galliske områder lignet gallere og omvendt (Caes. *B Gall.* 4.3, 6.24, 8.25). Sveberne hadde ifølge Cæsar ikke eiendomsrett på jorda, de dyrket og slåss annet hvert år. De var udisiplinerte, levde mest av kjøtt og melk og importerte minst mulig av utenlandsk luksus. De gjorde altså seg selv mest mulig hardføre. Cæsar bruker med andre ord hovedsakelig samme beskrivelse på svebere som germanere generelt sett (Caes. *B Gall.* 4.1–2). Eburonerne hadde, i motsetning til gallerne, ingen befestede byer eller garnisoner Cæsar kunne ta, bare spredt befolkning i myrer og lignende (Caes. *B Gall.* 6.34). Cæsars beskrivelse av germanere er full av stereotypier. Den er veldig generell, tatt i betraktning det store omfanget av folkegrupper han skriver om. Han gir inntrykk av å bruke karakteristikk han kjenner fra enkelte grupperinger, eksempelvis svebere, på germanere som helhet. Det kulturelle skillet han prøver å tegne opp virker heller ikke så absolutt, i og med at han selv innrømmer at germanere og gallere som bor nær hverandre ligner hverandre.

Diodorus skiller ikke mellom germanere og gallere, men han skiller som nevnt mellom keltere og gallere, der han mener at gallerne er de som bor i områdene lengst nord. Dette skillet er likevel ikke bedre kjent enn at romere vanligvis kaller dem alle gallere (Diod. Sic. 5.32). Han selv skiller heller ikke mellom keltere og gallere når han skriver om deres utseende, klesdrakt og skikker (Diod. Sic. 5.24–31). Diodorus omtaler gallere som høye, muskuløse, lyse i huden og med blondt hår (Diod. Sic. 5.28), men dette er altså ikke ment som noen motsetning til kelterne som bor lenger sør.

Selv om Strabo setter skillet mellom Germania og Gallia ved Rhinen, mener han at det er lite som skiller germanere fra gallere. Han skriver at germanerne var litt villere, høyere og hadde

gulere hår, men at de ellers var beslektet med gallerne og at deres skikker og styreform lignet hverandre. Han tror derfor at romerne har gitt germanerne denne betegnelsen fordi den betyr genuin på latin – altså at germanerne var de ekte gallerne. Strabo later ikke til å skille mellom betegnelsene gallere og keltere, men bruker disse om hverandre (Strabo 4.4.2, 7.1.1–2).

Rhinen skiller ifølge Dionysius Germania fra Gallia, men han kaller innbyggerne i begge områder for keltere og områdene i sin helhet for *Keltike* (Dion. Hal. *Ant. Rom.* 14.1). I en fotnote skriver Cary at Dionysius vanligvis omtaler gallere som keltere, men at han bruker termen *Galatia* når han omtaler den romerske provinsen Gallia. Frem til dette avsnittet kan Dionysius' keltere i hovedsak sies å referere til gallere, men i dette avsnittet regner han altså også Germania som en del av den keltiske verden (Cary 1950, fotnote s. 259).

Velleius skriver ingenting spesifikt om et slikt skille, men han skiller mellom Gallia og Germania, og kaller innbyggerne av de to områdene henholdsvis gallere og germanere (eksempelvis Vell. Pat. 2.104, 2.105, 2.120).

Plinius skriver heller ikke noe spesifikt om hva skillet mellom germanere og gallere består i. Imidlertid deler han som nevnt germanerne inn i fem *genus* (Plin. *HN* 4.14). Gallerne deler han inn i tre *genus*. Det er belgiske gallere som bor fra elven Schelde til Seinen, keltiske gallere (også kalt lyonesiske) som bor fra Seinen til Garonne og aquitanske gallere som bor fra Garonne til Pyreneene (Plin. *HN* 4.17).

Pomponius skriver også at Rhinen skiller Germania fra Gallia (Pompon. 2.74, 3.25). Han skriver ellers ikke noe spesifikt om hva som skiller de to grupperingene, men han gir noen meget forenklede karakteristikker av hver av dem. Germanerne var kraftig bygd og krigerske, de var hardføre, likte å svømme, var primitive og så usiviliserte at de spiste rått kjøtt (Pompon. 3.26–28). Gallerne var primitive, overtroiske, pleide å ofre mennesker i tidligere tider, hadde druider og sendte gravgaver med de døde som var mer egnet for levende (Pompon. 3.18–19). Disse karakteristikkene er så forenklede og generelle at de i grunnen ikke kan si oss noe om likheter eller forskjeller. Pomponius deler også gallerne inn i tre grupper – belgiere, keltere og aquitanere – med den eneste forskjellen fra Plinius at belgiere bor helt frem til Rhinen (Pompon. 3.20).

Tacitus skriver at Rhinen skiller germanerne fra gallerne (Tac. *Germ.* 1), og på bakgrunn av Cæsar at gallere før var taprere enn germanere, men at dette nå er omvendt (*Germ.* 28). Likevel mener han at det finnes enkelte gallere øst for Rhinen (Tac. *Germ.* 29). Kriterier han nevner eksplisitt for å skille germanere fra gallere er språk og gallernes villighet til å underlegge seg skattebetaling (Tac. *Germ.* 43). Ellers virker skillet mer implisitt og gjelder også beskrivelsene av germanere generelt, eksempelvis at de hadde blå øyne, rødblondt hår og kraftig kroppsbygning, selv om dette ikke er satt opp mot gallere (Tac. *Germ.* 4). Det bør for øvrig nevnes her at Tacitus beskrivelse av germanernes religion ikke samsvarer med Cæsars, da han skriver at de dyrker guddommene Mercurius, Herkules, Mars og Isis (Tac. *Germ.* 9). Disse guddommene er ikke primært knyttet til enkeltstående naturfenomener som Solen, Månen og Vulcanus.

Florus skriver ikke noe eksplisitt om hva som skiller germanere fra gallere, men han omtaler begge som to folk (*gens*). Han later også til å regne Rhinen som et skille (Flor. 1.45, 2.30).

Ptolemaeus skriver heller ingenting om hva som skiller gallere fra germanere. Han ramser kun opp stammene som bor i Germania Magna, samt i de galliske og germanske provinser (Ptol. *Geog.* 2.9, 2.10, 2.11).

Ettersom Dio knapt nok bruker betegnelsen germanere, skriver han ikke noe om hva som skiller dem fra gallere. Derimot skriver han at Rhinen skiller gallere i vest fra keltere i øst. Som nevnt mener han at elven har vært ansett som grensen mellom disse stammene helt fra de fikk forskjellige navn, for i veldig gamle dager ble de alle kalt keltere (Cass. Dio 39.49).

Orosius skriver at Rhinen skiller Gallia Belgica fra Germania (Oros. 1.2), og helvetierne fra germanerne (Oros. 6.7). Bortsett fra dette skriver han ingenting om skillet mellom germanere og gallere, og i enkelte avsnitt virker det heller som om han blander de to betegnelse (Oros. 5.16).

Det fremgår av det ovenstående at det kun er Cæsar og Tacitus som skriver om et kulturelt eller språklig skille mellom germanere og gallere. Av de andre ti forfatterne later hele fem – Diodorus, Strabo, Dionysius, Dio og Orosius – snarere til å mene at skillet mellom folkene

øst og vest for Rhinen var forholdsvis ubetydelig. I dette kapitlet er det også verdt å merke seg variasjonene i bruken av betegnelsene gallerne og keltere, da dette også underbygger påstanden om at skillelinjene var langt fra så klare som Cæsar og Tacitus hevder.

2.3.4 Hvilket opphav gir forfatterne betegnelsen?

Kun tre av forfatterne har et synspunkt på hvordan betegnelsen germanere oppsto.

Den første av dem er Strabo, som skriver at han tror at romerne ga folkene over Rhinen navnet *Germani* ettersom dette ordet betyr genuin på latin. Han mener at romerne anså germanerne for å være de genuine gallerne, nærmest en mer rendyrket og villere type enn dem romerne hadde erobret i Gallia (Strabo 7.1.2).

Den andre er Tacitus, som mener at navnet opprinnelig tilhørte en stamme som gikk over Rhinen og drev gallerne unna. For å skremme gallerne hevdet stammen at de kun var en liten del av et større folk på motsatt side av Rhinen; disse ble således også kalt germanere. Tacitus mener at disse stammene selv begynte å kalle seg germanere da navnet først var oppfunnet. Stammen som først hadde krysset Rhinen ble etter hvert kalt tungre (Tac. *Germ.* 2).

Den siste er Dio som hevder at navnet Germania (på provinsene) kommer av at noen keltere fra østsiden av Rhinen krysset den og bosatte seg der provinsene nå lå. Dio skriver at vi (romerne) kaller disse kelterne germanere. (Cass. Dio 53.12). Et annet sted forklarer han at Marcus Aurelius fikk tittelen Germanicus i forbindelse med markomannerkrigene fordi vi (romerne) gir dette navnet til dem som lever i de nordlige regionene (Cass. Dio 71(71).3.5).

Disse tre forklaringene avviker en del fra hverandre. Tacitus' og Dios forklaringer ligner mest på hverandre ved første øyekast, men har den hovedforskjellen at mens Tacitus hevder at de gjeldende stammene selv etter hvert tok navnet germanere, mener Dio at dette er et navn romerne har gitt dem. Dette synspunktet har han til felles med Strabo, som i tillegg prøver å finne en forklaring på hvorfor romerne gir dem denne betegnelsen. Alle tre later imidlertid til å være enige om at navnet er av forholdsvis ny dato.

2.4 KONKLUDERENDE KOMMENTARER OM DE ANTIKKE KILDENE

Fra denne analysen er det mulig å trekke noen generelle konklusjoner. Begrepet germanere var sannsynligvis av forholdsvis ny dato da tekstene ble skrevet. To av forfatterne velger å bruke andre begreper. Dette tyder på at begrepet ikke var ansett som den mest korrekte betegnelsen på folkene øst for Rhinen og nord for Donau av hele den litterære verden fra det 1. århundre f.Kr. til det 5. århundre e.Kr.

Det virker overveiende sannsynlig at begrepet fyller et behov forfatterne innenfor Romerriket hadde for å klassifisere befolkningen nordøst for *limes*, den romerske nordgrensen, ikke at begrepet var noe denne befolkningen benyttet om seg selv. Flere av forfatterne skriver da også i klartekst at dette er et navn romerne har gitt dem. Det fremgår ikke entydig av tekstene hva som gjorde en germaner til nettopp dette, eller hva som skilte en germaner fra en galler eller kelter. Tekstene er heller ikke entydige om hvorvidt dette skillet overhode var vesentlig.

Det er også tydelig at flere av forfatterne er usikre på hvilken kategori de skal legge flere grensebefolkningsgrupper inn under. Karakteristikkene de ulike forfatterne gir av germanere virker også for generelle og stereotype til å gi et overbevisende bilde av befolkningen i et såpass stort geografisk område, som heller ikke hadde en felles administrativ overbygning.

KAPITTEL 3 – ET SPØRSMÅL OM ETNISITET

For å besvare spørsmålet om *germanere* kan anses som en etnisk gruppe er vi først nødt til å undersøke hva som ligger i begrepet etnisitet. Begrepet er forholdsvis nytt innen arkeologisk forskningstradisjon. Det har vokst frem av et behov for mer fleksible kategoriseringsverktøy enn eksempelvis kulturbegrepet. Dette kapitlet starter med en gjennomgang av begrepets fremvekst og hva som skiller det fra tidligere brukte begreper. Deretter undersøkes hvilke konsekvenser dette har for tanken om en *germansk* jernalder i Nord-Europa.

3.1 FORSKNINGSHISTORISK UTVIKLING FRA RASE TIL ETNISITET

Rasebegrepet ble et dominerende klassifiseringsverktøy innen forskning på menneskeheten tidlig på 1800-tallet, i sammenheng med det økende fokuset på grupperes ulikhet og ideen om disse gruppene som opprinnelige adskilte enheter med spesifikke fysiske egenskaper. Det var imidlertid ingen konsensus om begrepets betydning. Siân Jones (1997:40–42) deler strømmingene inn i to hovedlinjer. Den første er en fysisk antropologisk tradisjon som spesielt fokuserte på anatomiske studier. Det var særlig innen denne tradisjonen at tilhengere av polygeneseteorier – teorier om at menneskeheten hadde flere parallelle opphav – befant seg. Den andre tradisjonen var mer etnologisk og særlig knyttet opp mot komparativ lingvistikk og nasjonenes opprinnelse. Språklige kjennetegn ble innen denne vitenskapsgrenen ansett som den mest pålitelige raseindikatoren, og språklige likheter ble brukt for å spore slektskap mellom forskjellige raser. Tilhengere av denne tradisjonen støttet teorien om at menneskeheten hadde et felles opphav og at forskjellene var et resultat av utvikling under påvirkning av ulike miljømessige faktorer. Debatten mellom de to tradisjonene angående opphav stilnet i kjølvannet av Darwins evolusjonsteori på 1860- og 1870-tallet.

Rasebegrepet døde imidlertid ikke med evolusjonsteorien; det ble i stedet utvidet med en sosialdarwinistisk dimensjon der de forskjellige rasene ble hierarkisk ordnet etter deres antatte utviklingstrinn. Enkelte forskere hevdet dermed at kulturell og mental utvikling, i likhet med fysiske karakteristika, var arvelige komponenter som ble videreført gjennom

individene innenfor en enkelt rase. Kulturelle og språklige trekk ble knyttet opp mot biologiske innen rasekonseptet. Således argumenterer Jones for at rase gjennom hele 1800-tallet var det mest dominante konseptet for å kategorisere en gruppe mennesker, og at det ofte ble brukt som synonym for en nasjonal, kulturell eller lingvistisk gruppe. Hun argumenterer også for at begrepets dominante rolle helt inn på 1900-tallet skyldes dets inkorporasjon i en rekke politiske og sosiale kontekster. Blant annet trekker hun frem 1800-tallets romantiske nasjonalisme, der ideene om at nasjon og rase skulle være naturlig sammenfallende enheter sto sterkt (Jones 1997:42–44). Et eksempel på dette er pangermanismen, som overlevde helt til slutten av 2. verdenskrig og som jeg vil komme nærmere inn på senere.

På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ledet en endring innen antropologien til et fokusskifte fra det mer biologiske betingede *rase* til det sosialt betingede *kultur*. Innen tysk antropologi ble det lagt vekt på kulturell kontakt og diffusjon, og begrepet *kulturkrets* oppsto (Jones 1997:46). Spesielt viktig var tyskamerikanske Franz Boas' utvikling av kulturkonseptet dit hen at hver enkelt kultur var unik og måtte forstås ut fra sine egne premisser. Denne kulturelrelativismen medførte blant annet at man ikke kunne sammenligne to ulike kulturers utviklingsnivå (Trigger 1996:116). Boas ville i hovedsak vise hvordan verken rase eller språk var uoverkommelige barrierer for flyten av ideer; med andre ord mente han at menneskelig adferd var tillært og kulturelt betinget. Kulturkonseptet innbefattet en gruppes materielle kultur, deres religion, myter, ideer og verdier. I studiet av kulturelle mønstre sto begreper som diffusjon, kulturell kontakt og akkulturasjon sentralt (Jones 1997:46–47).

Frem av dette vokste den kulturhistoriske arkeologien. For arkeologer som V. Gordon Childe (1893–1957) og Gustaf Kossinna (1858–1931) ble det viktig å spore de enkelte kulturelle enheters bevegelser gjennom historien (Jones 1997:47). Begrepet *arkeologiske kulturer* sto i en periode på starten av 1900-tallet sentralt for begge disse arkeologene, skjønt Childes forskning hadde langt mindre rasistiske undertoner en Kossinnas (Trigger 1996:124–131).

Kossinna var i første rekke opptatt av germanernes forhistorie. Hans grunnsyn var at arkeologiske kulturer uvilkårlig avspeilet etnisitet, og at kulturell kontinuitet vitnet om etnisk kontinuitet. De enkelte kulturer svarte til stammer, som vandaler eller svebere, mens større kulturområder representerte etniske grupper eller folk, som eksempelvis keltere og

germanere. Ved kartlegging av ulike gjenstandstyper kunne en således påvise utbredelsen av de enkelte folkeslag gjennom forhistorien. Ved hjelp av denne metoden mente han at det var mulig å spore de enkelte germanske stammer bakover i tid til et punkt da de ennå ikke hadde delt seg. På dette punktet ville det fortsatt være mulig å skille germanere fra for eksempel keltere og slaver. Enda lenger tilbake ville det kun være mulig å skille ut indoeuropeere fra andre folk. Kossinna satte indoeuropeerne i sammenheng med tanker om en blond arisk rase og hevdet at de kunne spores tilbake til Maglemose-kulturen i Nord-Tyskland og Danmark. Han satte gjennom hele sitt forfatterskap kulturelle og etniske variasjoner i sammenheng med rasemessige forskjeller. Videre gikk han så langt som til å hevde at kun indoeuropeerne innehadde den nødvendige skaperevnen til å grunnlegge sivilisasjoner. Disse hadde i flere bølger utvandret til andre deler av verden der de hadde gjort dette. Deretter hadde deres skaperevne blitt svekket som resultat av oppblanding med de lokale folkegruppene. Kun tyskerne hadde i kraft av å aldri ha forlatt sitt urhjem fortsatt sin fulle skaperkraft inntakt (Trigger 1996:124–127).

Childe var som nevnt mye mindre raseorientert enn Kossinna, og hans ideer ble da også toneangivende i langt større grad enn Kossinnas innenfor internasjonale arkeologiske miljøer. Childe så på forhistorien som en mosaikk av kulturer. Disse kulturene definerte Childe ut fra et lite antall ledegjenstander. For eksempel hevdet han at hjemmelaget keramikk, prydgjenstander og gravskikk sannsynligvis var uttrykk for lokal smak og derved kunne knyttes til etnisk tilhørighet. Redskaper, våpen og andre teknologiske hjelpemidler hevdet han derimot at spredte seg raskt over store avstander på grunn av sin nytteverdi, og således var uegnet som etniske markører. Disse gjenstandene var imidlertid velegnet for å avgjøre samtidighet mellom forskjellige kulturer (Trigger 1996:124–131).

Jones (1997:49) argumenterer for at bruken av kulturbegrepet ikke skiller seg radikalt fra rasebegrepet i den forstand at det fortsatt innebærer ideen om distinkte, homogene enheter. Dette mener hun illustreres eksempelvis gjennom fenomenet *type sites*. En *type site* inneholder arketyperiske kjennetegn for en arkeologisk kultur. Dette konseptet baserer seg på forestillingen om at trekk ved materiell kultur avspeiler de kulturelle normene til menneskene som fremstilte dem, og at disse normene har vært homogene innenfor en avgrenset

sosiokulturell gruppe. Denne forestillingen blir styrket av tendensen til å fokusere på likheter og kontinuitet mellom en *type site* og andre lokaliteter i samme og nærliggende regioner.

Et interessant eksempel i den sammenheng er arkeolog Simon James' (1999:56–59) skisse over hvordan ideen om en keltisk forhistorie på de britiske øyer utviklet seg innen arkeologien. Funnene fra La Tène i Sveits og Hallstatt i Østerrike ble i løpet av 1800-tallet knyttet til kelterne, kjent fra antikke kilder, på grunn av sin beliggenhet og datering. Spesielt ble begrepene *La Tène-kultur* og *keltisk kunst* nærmest synonyme. La Tène utviklet seg etter hvert til en *type site* for *keltisk* jernalder. Funn av lignende gjenstander andre steder i Europa ble deretter tolket som keltisk migrasjon. Ettersom lingvistisk forskning allerede hadde introdusert ideen om en keltisk forhistorie på de britiske øyer, falt det naturlig at det også var gjenstander som lignet de kontinentale gjenstandene knyttet til keltere arkeologene lette etter og daterte til jernalderen. Spor som avvek fra dette mønsteret ble rett og slett ikke gjenkjent som jernalderlevninger før langt senere.

Selv om rasebegrepet forsvant ut av forskningen i løpet av første halvdel av 1900-tallet, beholdt man altså gjennom kulturbegrepet en idé om en avgrenset sosial enhet basert på språk, kultur og politisk selvbestemmelse (Jones 1997:50–51).

I løpet av 1960-tallet og 1970-tallet førte misnøye med begrepene kultur, samfunn og stamme til en økt interesse for etnisitet som et mulig klassifiseringsbegrep innenfor humanistisk forskning. Noen av drivkreftene bak denne endringen var etniske gruppers økende krav om selvbestemmelse i etterkant av den europeiske kolonialismens fall, samt forståelsen av at etniske grupperinger ikke forsvant selv om de levde side om side innenfor et nasjonalt fellesskap slik som i USA. De tidligere modellene innenfor antropologi, sosiologi og psykologi ga ikke tilfredsstillende forklaringer på de observerte fenomenene. De tok ikke hensyn til hvordan et individ eller en gruppe selv definerte seg, fremsto som altfor statiske til å avspeile de kontinuerlige endringene som forgikk innenfor en gitt gruppering, og fremstilte kulturer som mer homogene og klart avgrensede enn de i realiteten var (Jones 1997:51–55).

3.2 HVA ER ETNISITET?

Så hva gjorde etnisitetsbegrepet bedre egnet som et klassifikasjonsverktøy enn kultur, samfunn og stamme? Antropologen Fredrik Barth (1969) tar et oppgjør med den gamle forståelsen av etnisitet som han oppsummerer på følgende måte:

«The term ethnic group is generally understood in anthropological literature... to designate a population which:

1. is largely biologically self-perpetuating
2. shares fundamental cultural values, realized in overt unity in cultural forms
3. makes up a field of communication and interaction
4. has a membership which identifies itself, and is identified by others, as constituting a category distinguishable from other categories of the same order.» (10–11)

Denne forståelse ligger ifølge Barth ikke så langt fra oppfatningen av at en rase, en kultur og et språk er forholdsvis sammenfallende enheter. Forestillingen henger sammen med tanker om at forskjeller mellom samfunn har blitt opprettholdt av geografisk og sosial isolasjon, og at de derfor kan studeres isolert fra de omkringliggende grupper. Barth mener dette er utdatert, da etniske grenser viser seg å bli opprettholdt på tross av at individer krysser dem. Etnisk tilhørighet avhenger ikke av fravær av mobilitet, kontakt og informasjon. Barth mener derimot at man bør oppfatte etnisitet som en form for organisering av interaksjon mellom grupper som av ulike årsaker føler seg forskjellige fra hverandre. I studiet av etnisitet blir det derfor viktig er å fokusere på grenselinjene mellom gruppene i stedet for på det kulturelle innholdet i den enkelte gruppe. Ulike grupper bør altså ikke studeres enkeltvis, men i forhold til hverandre (Barth 1969:9–11).

Barth oppfatter etnisitet som en dynamisk prosess der etniske grenser stadig reforhandles. Dette medfører eksempelvis at det kan finnes kontinuitet i etniske grenselinjer mellom to grupper selv om innholdet i de to gruppene forandres. Etnisitet handler om en gruppe individers definisjon av seg selv og består dermed ikke av en gruppes samlede kulturelle trekk, men kun av de trekkene gruppen selv velger å vektlegge. Eksistensen av en motpart er, som et middel til organisering av interaksjon mellom ulike grupper, av avgjørende betydning for at etnisk tilhørighet skal være viktig for sosial organisering. Dersom det ikke eksisterer en

annen gruppe som oppfattes som grunnleggende annerledes, vil ikke etnisitet ha stor betydning for interaksjonen mellom de enkelte individer. I komplekse polyetniske samfunnssystemer vil derimot etnisk tilhørighet kunne være en like dominerende og ufravikelig faktor som eksempelvis kjønn og rang. Individer kan imidlertid krysse etniske grenselinjer selv om linjene består. Dette kan for eksempel skje gjennom adopsjon, giftemål eller ervervsbytte. Det viktige i en slik sammenheng blir hvilken av de etniske gruppene individet selv definerer seg som og ønsker å bli sammenlignet med. I tillegg kan en hel gruppe endre sin livsstil og sosiale organisasjon selv om den fortsetter å definere seg som en avgrenset etnisk gruppe. I en slik situasjon beholder gjerne gruppen enkelte karakteristiske trekk som symbol på sin tilhørighet, men det finnes likevel ingen klar logikk for hvilke karakteristika de beholder (Barth 1969:9–38).

Barths omdefinering av etnisitetsbegrepet med vekt på dynamiske prosesser og selvdefinisjon har stort sett vært akseptert innen humanistisk forskning helt frem til i dag. Dette gjør likevel ikke begrepet til et uproblematisk kategoriseringsverktøy. Jones (1997:60) påpeker flere av de problematiske sidene ved begrepet. Ettersom det ikke kan sies å eksistere noe en-til-en-forhold mellom etniske grupper og kulturelle likheter og forskjeller, blir det viktigste kriteriet for å kalle noe en etnisk gruppe at medlemmene selv anser seg som en enhet og at omverdenen aksepterer dem som det. Men som Jones skriver:

«Defined as the social reproduction of basic categories of group identity on the basis of self-definitions and definition by others, ethnicity is 'devoid of any substantial content' as a comparative analytical concept.» (Jones 1997:61)

Det er altså ikke lett å definere presist hva det innebærer å være en etnisk gruppe eller hva som skiller etnisk gruppeidentitet fra andre gruppeidentiteter. Blant annet har det blitt hevdet at en etnisk gruppe er en gruppe som bevisst er samlet rundt spesielle tradisjoner, eksempelvis felles territorium, språk, religion eller rasemessig unikheter, uten at noen av disse kriteriene er essensielle. I og med at en etnisk gruppe kan vektlegge et hvilket som helst kulturtrekk for å skille seg fra andre grupper, er det vanskelig å sette fingeren på akkurat hva det er som gjør gruppen til en etnisk enhet. Etniske grupper kan også variere ut fra sin kontekst (Jones 1997:56–65). Thomas Hylland Eriksen (1993:13–15) har for eksempel delt

inn i forskjellige typer etnisitet, som *urbane etniske minoriteter*, *urbefolkningsgrupper*, *protonasjoner* (etnonasjonalistiske bevegelser) og *etniske grupper i flerkulturelle samfunn* (eksempelvis Kenya, Indonesia og Jamaica), samtidig som han mener det er nødvendig å beholde en bredere definisjon av etnisitet generelt av analytiske årsaker. Til tross for forsøk på å stramme inn etnisitetsbegrepet eller dele det inn i mindre kategorier, fremstår det fortsatt som et unnvikende analyseverktøy på grunn av sin situasjonsbetingede natur både når det gjelder etniske grenser og individuell identifikasjon (Jones 1997:56–65). Det har også vært en del uenighet om man bør behandle etnisitet ut fra et *primært* eller *instrumentelt* perspektiv, altså om etnisitet er et primæraspekt ved menneskelig identitet eller om det er et middel for grupper til å fremme politiske og økonomiske interesser, eventuelt om disse to perspektivene kan forenes (Jones 1997:65–83).

Flere har prøvd å takle dette problemet ved å bruke Bourdieus *theory of practice*. Eksempelvis mener antropologen G. Carter Bentley (1987:24–55) at dersom man ser på etnisitet kun som et instrument for å skille interessegrupper fra hverandre, blir begrepet innholdsløst og kan ikke forklare den følelsesmessige tilknytningen innad i gruppene. Han skriver at hvis etnisitet skulle være et virkemiddel for en interessegruppe til å samhandle, forklarer det ikke at samhandlingen noen ganger kun gagnar eliten innen den etniske gruppen. Han tror heller ikke at eliten, slik enkelte instrumentalister har hevdet, kan manipulere de resterende medlemmene av gruppen for egen vinnings skyld; dette fordi han mener de ville virke lite overbevisende om de ikke selv hadde en følelsesmessig binding til sin etnisitet. Primærperspektivet mener han blir for statisk og passivt. Tilhengere av dette synspunktet legger for lite vekt på dynamiske prosesser som utvikling fra generasjon til generasjon og i sammenheng med endringer av livsvilkår. Bentley mener at man kan overkomme disse motsetningene ved å bruke Bourdieus habitusbegrep. *Habitus*, som er de tilbøyeligheter ethvert menneske innehar på bakgrunn av alle tidligere erfaringer, er både formet av miljøet individet har levd i og formende for alle videre handlinger. Et individ vil bare ha de mulighetene som dets *habitus* gir rom for, men *habitus* blir samtidig endret for hver ny erfaring individet gjør. *Habitus* er altså i utgangspunktet konservativ, men med åpning for forandringer. Bentley mener at Bourdieus teori forklarer hvorfor individer med mange sammenfallende erfaringer vil være forholdsvis likt disponert og derfor føle samhørighet med hverandre.

Jones avviser ikke fullstendig Bentleys teori. Likevel mener hun at det ikke nødvendigvis trenger å være sammenfall mellom en gruppes felles *habitus* og etnisitet. Hun mener at Bentley ikke tar nok hensyn til at etnisitet i hovedsak er en følelse av forskjellighet fra *de andre*, ikke likhet innad i gruppen (1997:94–97).

Jones definerer etnisitet slik når hun bruker det i sin analyse:

«Ethnic groups are culturally ascribed identity groups, which are based on the expression of a real or assumed shared culture and common descent (usually through the objectification of cultural, linguistic, religious, historical and/or physical characteristics). As a process ethnicity involves a consciousness of difference, which, to varying degrees, entails the reproduction and transformation of basic classificatory distinctions between groups of people who perceive themselves to be in some respect culturally distinct... The cultural differences informing ethnic categories are, to varying degrees, systematic and enduring, because they both inform modes of interaction between peoples of different ethnic categories, and are confirmed by that interaction; that is, ethnic categories are reproduced and transformed in the ongoing processes of social life.» (Jones 1997:84)

James (1999:67–70) fremhever i tillegg at en etnisk gruppe må ha et etnonym: et navn de selv omtaler seg med, ikke et navn gitt dem av andre. Kun hvis gruppen selv begynner å bruke et navn gitt av andre er dette navnet gyldig for etnisk klassifikasjon.

Et annet aspekt som det er verdt å være oppmerksom på ved studiet av etnisitet, er at etnisitet som analytisk verktøy er oppfunnet av den vitenskapshistorien vi selv arbeider i.

«In a sense, ethnicity is created by the analyst when he or she goes out into the world and poses questions about ethnicity. Had one instead been concerned with gender, one would doubtless have found aspects of gender instead of ethnicity... But since our concept, for example ethnicity and nationalism, are our own inventions, we must not assume that the actors themselves have the same ideas about the ways in which the world is constituted – even if they are using the same words as ourselves!» (Eriksen 1993:16)

3.3 ETNISITET RELATERT TIL ARKEOLOGISK FORSKNING

Det mest opplagte problemet i forbindelse med etnisitet i arkeologisk forskning er at etnisitet handler som selvdefinisjon. Som regel har forskningsobjektene vært døde i lang tid, og har heller ikke etterlatt seg skriftlige nedtegnelser som kaster lys over problemstillingen. Som det ble argumentert for i foregående avsnitt, kan ikke det faktum at utenforstående omtaler en gruppe mennesker som en etnisk gruppe gjøre dem til det. Så lenge vi ikke har uttalelser direkte fra individene det gjelder, kan vi aldri avgjøre deres etniske tilhørighet med sikkerhet.

Det er også problematisk at flere av kulturtrekkene som kan ha fungert som etniske markører, eksempelvis språk, ikke gjenspeiles i det arkeologiske materialet (James 1999:77). For nordeuropeisk jernalder har språkforskere på teoretisk grunnlag gjenspekt *protogermansk* og *protokeltisk*. Disse språkkategoriene er imidlertid ikke helt uproblematiske, noe jeg vil komme tilbake til i neste avsnitt.

Nå er det som kjent bare et forholdsvis tilfeldig utvalg av en gruppes materielle kultur arkeologer finner. I tillegg er det ofte vanskelig å avgjøre hvilke deler av et arkeologisk materiale som kan regnes for etniske markører. Ian Hodder (1982) belyser dette gjennom eksempler hentet fra flere afrikanske samfunn, der han argumenterer for at man ikke nødvendigvis kan koble likheter i materiell kultur med etnisk tilhørighet. I noen tilfeller kan en slik kobling eksistere, i andre ikke. Eksempelvis kan det være vanskelig å avgjøre hvilke gjenstander som fungerer som etniske markører hvis man ikke kjenner en gruppe mer inngående. Det kan like gjerne være dagligdagse og mindre synlige gjenstander som blir tillagt denne funksjonen som mer iøyenfallende luksusgjenstander. Det er heller ikke alle etniske grupper som velger å markere avstand til andre grupper gjennom materiell kultur. I tillegg kan det forekomme ulikheter i stilvalg innad i en gruppe på bakgrunn av sosiale konflikter. Hodder mener derfor at den sosiale organiseringen innad i den enkelte gruppe kan ha like stor påvirkningskraft på den materielle kulturen som kontakt med andre etniske grupper (1982:55, 122–124, 181–184, 187–188). Altså er det kun et utvalg av symboler og gjenstander som fungerer som etniske markører, og det kan være vanskelig for arkeologer å skille ut hvilke dette er.

«...ethnic groups are rarely a reflection of the sum total of similarities and differences in 'objective' cultural traits. Rather they are self-conscious/self-defining groups, which are based on the perception of real or assumed cultural difference.» (Jones 1997:108)

Ettersom etniske grenser ikke er statiske, men under konstant utvikling gjennom sosiale prosesser, kan grensene ofte være flytende og dermed ikke synlige i arkeologisk materiale. Flere arkeologer har derfor argumentert for at man bør fjerne seg helt fra konseptet *arkeologisk kultur*, da dette konseptet ofte leder til en forenklet fremstilling av fortiden ved at man fokuserer for mye på likheter i gjenstandsmaterialet. Ut fra denne logikken vil det være mer fruktbart å studere likheter og forskjeller mellom ulike lokaliteter i et gitt område, enn å plassere dem innenfor et allerede definert kulturkonsept (Jones 1997:108–109).

«Ethnic groups are not neatly packaged territorially bounded culture-bearing units in the present, nor are they likely to have been in the past.» (Jones 1997:104)

Så hva kan vi da si om etnisitet i forhistorien? James (1999:78–80) mener at man basert på generell forståelse av menneskelig natur og arkeologisk materiale kan dra slutninger om sannsynlig tilstedeværelse og skala av etniske identiteter. På bakgrunn av dette hevder han at det ikke er sannsynlig at det eksisterte noen felles keltisk identitet på de britiske øyer i jernalderen. Det arkeologiske materialet vitner om at hoveddelen av den sosiale kontakten foregikk over forholdsvis korte avstander og i liten skala. De regionale variasjonene er store. I et slikt samfunn er det lite sannsynlig at det har eksistert noen felles etnisk tilhørighet over et stort område. En slik stor etnisk enhet er avhengig av sosial kontakt i stor skala, samt en stor motpart å føle seg ulik fra. Med Romerrikets ekspansjon kom etter hvert en slik stor motpart, men selv på slutten av den romerske perioden mener James at man i høyden kan snakke om regionale etnisiteter. Han ser ingen tegn som tyder på en felles *britisk* eller *keltisk* identitet eller noen annen form for nasjonalstatsaktig etnisitet. Derimot ser han det som mer sannsynlig at en gruppe mennesker var forent en tid under en konge eller et dynasti, og således følte en felles tilhørighet en periode, men at disse konstellasjonene var såpass ustabile at grensene var i konstant endring. James mener at abstraksjonen *keltisk* i verste fall kan maskere eksistensen av små autonome lokale eller regionale grupper. Hvis man antar at det finnes en likhet vil det være sannsynlig at det er denne man finner.

3.4 SPRÅKPROBLEMATIKK

Som nevnt har språk ofte blitt knyttet tett opp mot etnisk tilhørighet. Selv om forskningen nå har dreiet bort fra tanken om at det nødvendigvis er en sammenheng mellom språk og etnisitet, er det ikke til å komme unna at språkkonstruksjonene *protokeltisk* og *protogermansk* har bidratt til oppfatningen av *keltene* og *germanerne* som reelle folkegrupper. Det er derfor nødvendig å undersøke nærmere hva disse termene innebærer, og hvordan arkeologer og lingvister har trukket vekslers på hverandre.

Colin Renfrew (1987:1–17) tar opp noen av disse problemstillingene til nærmere analyse. Helt fra Sir William Jones på slutten av 1700-tallet så en sammenheng mellom sanskrit, gresk, latin, gotisk, keltisk og persisk har den mest aksepterte forklaringsmodellen for denne sammenhengen vært felles opphav. I kjølvannet av oppdagelsen oppsto komparativ lingvistikk som vitenskap. Fra rundt midten av 1800-tallet begynte man gjennom denne vitenskapen å rekonstruere et felles moderspråk, *protoindoeuropeisk*. I arkeologiens barndom begynte man dermed å lete etter det opprinnelige bostedet til menneskene som snakket dette språket – det indoeuropeiske urhjem. To av de indoeuropeiske språkgruppene fikk navnene *keltisk* og *germansk* på bakgrunn av de navngitte folkene i klassiske kilder. Man begynte å rekonstruere *protokeltisk* og *protogermansk* og knyttet brukerne av disse språkene til bestemte arkeologiske kulturer, henholdsvis Hallstatt/La Tène og Jastorf. De tidligste kildene vi har for germanske språk er i hovedsak steds-, gruppe- og personnavn nedskrevet i klassiske kilder. Fra 100-tallet e.Kr. dukker runeinskripsjoner opp og fra 300-tallet e.Kr. har vi en gotisk oversettelse av Bibelen. Rekonstruksjonen av *protogermansk* hviler på disse sparsomme sporene og komparativ lingvistikk. I denne forskningen fremstår de germanske språk som forholdsvis ensartede i tidlig jernalder, mens de sklir mer fra hverandre jo lenger opp i historisk tid man kommer – til tross for at det kan se ut som kontakten økte i denne perioden.

Arkeolingvisten John Hines (2001:153–172) foreslår at dette fenomenet kan komme av at det frem mot og i tidlig middelalder ble større behov for de voksende stammekonføderasjonene til å distansere seg fra hverandre. Altså oppstod en form for nasjonalisering av språkene der språk ble brukt aktivt for å bygge etnisk tilhørighet. Han mener imidlertid ikke at utviklingen

nødvendigvis følger en språktremodell. Denne modellen ligner modellen for genetisk evolusjon. Litt forenklet kan man beskrive den slik: En gruppe snakker opprinnelig samme språk, deretter bryter deler av gruppen ut og forflytter seg, språket i de to gruppene skilte fra hverandre og det utvikler seg etter hvert to nye språk. Språktremodellen setter språk i kronologiske linjer etter hverandre, og likheter mellom språk blir tillagt felles opphav. Gjennom komparativ lingvistikk legges flere av protospråkene til epoken like før historisk tid. Hines mener dette like gjerne kan bety at de konvergerende kreftene i språket kan ha vært større i jernalderen enn tidligere antatt, ikke at det har vært et protospråk som senere har delt seg. En annen mulighet han også nevner er at germansk kan ha spredt seg raskt over et stort område gjennom en elite. Dette kan i teorien ha skjedd like før de tidligste kildene vi kjenner til. Hines understreker uansett at forskningen på *protogermansk* baserer seg på komparativ lingvistikk og et meget tynt kildemateriale, og at det derfor knytter seg stor usikkerhet til om språket i Nord-Europa faktisk var så ensartet som det er hevdet. Han påpeker også at det i lingvistikk kun er snakk om brukere av germanske og keltiske språk, ikke *germanere* og *keltene* som sådan.

Renfrew (1987:18–21, 75–77) understreker også at vi ikke med sikkerhet kan kjenne til hvordan et språk var før det ble skrevet ned, og at det ikke finnes *keltene* eller *germanere* i lingvistisk forskning. Han kritiserer lingvister og arkeologer for å ha støttet seg på hverandres forskning uten å ha satt seg tilstrekkelig inn i hva denne forskningen har bestått i. Dette har i flere tilfeller ført til sirkelargumentasjon.

Renfrew stiller seg på lik linje med Hines kritisk til språktremodellen. Modellen er til en viss grad beskrivende for latin og romanske språk som fransk, spansk og italiensk, men det er ikke dermed bevist at den er allmenngyldig. Modellen tar ikke høyde for fenomener som lånord eller at språkene til grupper som i en periode har stor kontakt utvikler seg parallelt, selv om de i utgangspunktet var svært forskjellige. Den russiske lingvisten Nikolay Sergejevich Trubetzkoy (1890–1938) gikk så langt som til å foreslå at det ikke fantes noe felles slektskap mellom de indoeuropeiske språkene i det hele tatt, men at de hadde begynt å ligne hverandre gjennom langvarig kontakt. Renfrew ser dette standpunktet som ekstremt, men mener at det er viktig å ikke undervurdere graden av lånord. Eksempelvis kan ord knyttet til en ny oppfinnelse spre seg raskt over store områder. Han argumenterer for at det er mer sannsynlig

med en bølgemodell. Denne modellen utelukker ikke et felles opphav en gang i fjern fortid, men den vektlegger de kontinuerlige endringene som til enhver tid foregår. Bølgemodell kan sees som ringer som glir over i hverandre. En språkendring forekommer et gitt sted, og sprer seg deretter som en bølge utover et område. Disse bølgene kan komme fra ulike områder og trenger ikke å følge samme mønster. Dermed utvikler språk og dialekter seg i et lappeteppes av gjensidig påvirkning. Hvis vi trekker opp isoglosser – grenselinjer for ulike lingvistiske trekk som for eksempel skarre-r – på et Norgeskart, vil kartet nettopp fremstå som et slikt lappeteppe. Isoglossene for de ulike trekkene i en gitt dialekt trenger ikke å være sammenfallende. Bortsett fra standardiserte nasjonale skriftspråk er språk sjelden veldefinerte enheter med klare grenser til omkringliggende språk (Renfrew 1987:42–110).

Det er altså ikke mulig å snakke om *germanere* ut fra språklige kriterier, bare brukere av germanske språk. Det er heller ikke mulig å vite med sikkerhet hvordan disse germanske språkene artet seg i jernalderen. Det er sannsynlig at språkene de ulike grupperingene i Nord-Europa snakket ikke hadde klare grenselinjer, men gled over i hverandre. Ut fra dette er det også sannsynlig at skillet mellom germansk og keltisk ikke var spesielt markant der brukerne av disse språkene bodde i nærheten av hverandre, så fremt de ikke bevisst gikk inn for å distansere seg fra hverandre.

3.5 ETNISITET OG GERMANERE, FANTES DET ETNISKE GERMANERE?

For å avgjøre om det er sannsynlig at det fantes noen germansk etnisitet i jernalderen er det naturlig å sammenligne med James' konklusjoner angående en keltisk etnisitet på de britiske øyer. Situasjonen i Europa øst for Rhinen og nord for Donau synes å være forholdsvis lik den på de britiske øyer. De antikke kildene maler et bilde av et område bestående av mange uavhengige grupperinger i forskjellig størrelsesorden. Navnene de antikke kildene gir disse gruppene, så som kondrusere og aduatukere, har muligens vært gruppenes egne etnonymer. I tillegg kan de forskjellige germanske folkene som blant andre Plinius nevner, eksempelvis vandiliere, ingaevoner og istaevoner, ha vært større etniske grupper. Utover dette er det lite i de antikke kildene som tyder på at det eksisterte noen overordnet etnisk tilhørighet i området. Inntil romernes fremmarsj nordover manglet det på lik linje med på de britiske øyer en tilstrekkelig stor motpart å føle seg ulik fra. Romerrikets utbredelse kan således forklare

fremveksten av de store stammekonføderasjonene i løpet av romertiden, for eksempel gotere, alemannere og frankere (Todd 2004:137–171, 179–196). Men heller ikke disse store folkegruppene vitner om en fellesgermansk etnisitet.

Derimot er det overveiende sannsynlig at ideen om germanere som en avgrenset folkegruppe oppsto ut fra romersk behov for å klassifisere menneskene i Nord-Europa og fremheve deres annerledeshet i forhold til romerske borgere. Betegnelsen har deretter, som kelterbetegnelsen i Storbritannia, blitt plukket opp av tidlige lingvister da de hadde behov for å navngi en språkgruppe i Nord-Europa. Da arkeologien oppsto fantes det allerede en idé om at Nord-Europa i jernalderen var befolket av germanere, så man lette etter levningene av disse.

3.6 HVORFOR ER GERMANERBEGREPET PROBLEMATISK?

Begrepet *germansk* kan på lik linje med *keltisk* bidra til å maskere forskjellene i de ulike jernaldersamfunnene som fantes i Nord-Europa. Begrepene gir i motsetning til det mer nøytrale *nordeuropeisk jernalderbefolkning* assosiasjoner til enhetlige folkegrupper. De minner også mer om etnonymmer enn benevnelser som kun henspiller på geografisk område og tidsepoke. Da det allerede er argumentert for at det er lite sannsynlig at *germanere* og *keltere* var etniske grupper, er det uheldig å bruke disse betegnelse. Betegnelsene kan i verste fall medføre at det innenfor arkeologisk forskning blir overfokuset på likheter. Det er ikke dermed sagt at det ikke kan finnes likheter, men disse bør fremkomme gjennom forskning der man vektlegger likheter og forskjeller like mye, ikke gjennom benyttelse av et begrep som impliserer likhet.

I tillegg til å gi assosiasjoner til homogenitet, gir germanerbegrepet assosiasjoner til tidligere bruk og misbruk av begrepet. Den moderne identifiseringen av *germanere* som innbyggere av Europas nordområder begynte med gjenoppdagelsen av Tacitus' *Germania* på midten av 1400-tallet. Språkforskere bygget opp om denne forståelsen med inndelingen i germanske språk. Da arkeologien oppsto lette man således etter restene disse *germanske* menneskene hadde etterlatt seg. Da Tyskland ble samlet i 1871, hadde ideen om en *germansk* forhistorie fått solid fotfeste (Todd 2004:5–6).

Kossinna bidro sterkt til myten om de forhistoriske *germanerne* som et raserent herrefolk. Hans arbeid var en blanding av arkeologi og forherligelse av fortiden. Hans verk *Die Herkunft der Germanen*, som kom ut i 1911, nørte opp om nasjonalistiske krefter i Tyskland. Kossinna døde i 1931, men hans teorier ble villig brukt av nazistene frem til slutten av 2. verdenskrig (Trigger 1996:124–125). Etter nazistenes overtakelse av makten i Tyskland i 1933, ble forskning på forhistorien dreiet videre i retning av nasjonalistisk propaganda som bygget opp under naziregimets ideologi. For å fremme sin egen karriere valgte flere forskere å gå på tvers av vitenskapelige prinsipper for å tekkes Heinrich Himmlers visjon av de stolte, ubesudlede *germanske* forfedrene. Gjennom blant annet SSs pseudovitenskapelige tenketank *Ahnenerbe* bidro disse forskerne til å blande *germansk* forhistorie med rene myter om ariere og Atlantis. Denne pseudovitenskapelige forskningen ble brukt til å legitimere de forferdelige overgrepene mot alle som ikke passet inn i dette verdensbildet. Pangermanismen, ideen om at alle germansktalende folk skulle samles under felles styre, og som hadde bidratt til Tysklands samling, ble videreført som et påskudd for å legge land som for eksempel Norge og Danmark under seg (Pringle 2006). Pangermanske ideer sto også sterkt blant nasjonalsosialister her hjemme. Blant annet spilte kretsen rundt bladet *Ragnarok* mye på tanker om en mytisk germansk forhistorie, preget av sterke, tapre mennesker med lojalitet til sin rase (Emberland og Roughvedt 2004).

De negative konnotasjonene som ble knyttet til germanerbegrepet etter at krigens grusomheter var blitt kjent, har nok bidratt til at begrepet ikke har blitt like utvannet som kelterbegrepet. *Keltisk* brukes i dag om en stor mengde kunst, kultur og spiritualisme, uten at det kan sies å ha noen sammenheng med menneskene romerne omtalte som keltere. *Germansk* henspiller i hovedsak på nordeuropeisk jernalderbefolkning og en bestemt språkgruppe. Begrepets negative konnotasjoner er imidlertid ikke like fremtredende i Skandinavia som i Tyskland. Dette kan muligens henge sammen med en forestilling om at nazistenes misbruk av begrepet under krigen ikke vedkommer oss, ettersom vi også var et av krigens ofre. Her knyttes eksempelvis begrepet lett til vikingene, som vi stort sett har positive assosiasjoner til. Vikingbegrepet knytter for øvrig også til seg en mengde assosiasjoner som gjør det problematisk i forbindelse med arkeologisk forskning, men dette er et tema som går ut over dette arbeidet.

Ettersom det fra renessansen og frem til i dag har vært knyttet så mange forestillinger til de nordeuropeiske *germanerne* at de nærmest fremstår som en etnisk gruppe, både innen arkeologien og i resten av samfunnet, er begrepet veldig lite nøytralt. Selv om man går inn for en omdefinering av begrepet til kun å bety nordeuropeisk jernalderbefolkning, vil det være nær sagt umulig å unngå at den enkelte leser danner seg visuelle bilder basert på andre ting enn vitenskapelige undersøkelser. Dette kan ikke bare medføre at arkeologer overfokuserer på likheter i sitt arbeid, men også til at kommunikasjonen utad til resten av samfunnet blir misvisende.

KAPITTEL 4 – GERMANERE I MODERNE ARKEOLOGI

I dette kapitlet skal jeg undersøke nærmere hvordan begrepet brukes av arkeologer i dag, gjennom en analyse av tre utvalgte verk: Malcom Todd (2004), Lotte Hedeager og Henrik Tvarnø (2001) og Peter S. Wells (2001). I hvilken grad benyttes begrepet, i hvilken betydning benyttes det og hvilke konsekvenser får dette for fremstillingen av den nordeuropeiske jernalderbefolkningen?

4.1 MALCOLM TODD: *THE EARLY GERMANS*

The Early Germans, skrevet av arkeolog og historiker Malcolm Todd, kom først ut i 1992, deretter i ny utgave i 2004. Det er den siste utgaven som blir benyttet i denne analysen.

Innledningsvis gjennomgår Todd de viktigste antikke kildene til kunnskap om befolkningen i Nord-Europa. Han vektlegger her at disse forfatterne i hovedsak ikke bedrev etnologiske studier og at flere av dem gjerne hadde sine egne agendaer i forhold til sin fremstilling av folkene nord for den romerske grensen. Eksempelvis viser han til Cæsars bakenforliggende motiver for å hevde at det gikk et klart skille mellom befolkningen øst og vest for Rhinen. Videre redegjør Todd for hvordan forestillingen om antikkens *germanere* i stor grad er basert på Tacitus' *Germania*, etter at verket ble gjenopplaget i renessansen, og hvordan denne forestillingen la grunnlaget for tysk nasjonalfølelse og for mye lingvistisk og arkeologisk forskning (s. 1–8).

Todd konstaterer deretter at befolkningen nord for Donau og øst for Rhinen ikke ville ha omtalt seg selv som germanere eller hatt en følelse av felles identitet med hverandre. Han påpeker at tanker om germansk etnisitet og opphav har variert i forhold til nasjonalistiske strømninger gjennom 1800- og 1900-tallet. I kjølvannet av 2. verdenskrig ble forestillingen om det *germanske* kraftig kritisert, men i løpet av 1980-tallet ble igjen germansk opphav sporet tilbake til forhistoriske kulturer. Germanere ble satt i forbindelse med Jastorf- og Harpstedt-kulturene (ca. 500 f.Kr. – år 0) og fremveksten av et protogermansk språk. Todd

hevder imidlertid at selv om det helt fra neolitikum synes å ha eksistert forholdsvis stabile kulturelle områder i Nord-Tyskland og Sør-Skandinavia, er det ikke mulig å omtale disse som *urgermanere* eller indikere at befolkningen hadde en felles etnisitet (s. 8–11).

Når Todd redegjør for protogermansk og de ulike grenene av germansk, understreker han hvor usikre og fåtallige kilder vi har til tidlige germanske språk, og at protogermansk er basert på komparativ lingvistikk. Det knytter seg stor usikkerhet til når og hvor protogermansk oppsto, og om det i utgangspunktet har vært ett språk eller flere som har utviklet seg parallelt (s. 11–14).

Av de foregående avsnitt fremgår det tydelig at Todd mener at vi ikke kan anse nordeuropeisk jernalderbefolkning for å ha vært en homogen etnisk gruppe, og at de ikke har oppfattet seg selv som germanere. Likevel velger han konsekvent, som bokens tittel tilsier, å omtale dem med denne betegnelsen. Dette fremstår selvmotsigende ettersom betegnelsen impliserer at det er snakk om en tydelig avgrenset gruppe og har etniske konnotasjoner, noe Todd nettopp argumenterer mot.

Denne selvmotsigelsen preger også resten av verket. Eksempelvis i kapittel to, om land og folk (s. 17–27). Her skriver Todd både om de mange likheter som finnes i gjenstandsmaterialet over store områder, og om områder hvor gjenstandsmaterialet er så mangslungent at det er vanskelig å klassifisere det som én kultur. Flere sitater vitner om at Todd mener at inndelingen i større grupperinger som eksempelvis *keltene*, *germanere* og *sarmatere* er forenklende.

«The distinction between Germanic peoples who were settled on the land and nomads who roamed over the broad, flat plains north of the Black Sea is still generally emphasized by writers on barbarian Europe. The distinction is misleading.» (s. 19)

«It is far from certain that they were a Germanic people, whatever that may mean at so early a date.» (s. 23)

Samtidig bruker han betegnelser som impliserer at det fantes større kulturelle enheter, forholdsvis like det vi oppfatter som etniske grupper.

«Other imports to Denmark further testify to the wide-ranging connections between the Celtic and the northern Germanic worlds in late pre-Roman Iron Age.» (s. 20)

«By then, however, a clear Celtic identity had been all but lost in the mingling of populations, both mobile and settled, in south-east Europe.» (s. 23)

I tillegg klassifiserer han noen av de navngitte stammene som tilhørende de ulike gruppene. For eksempel *germanske* markomannere og svebere, *galliske* arvenere og sekvanere og *sarmatiske* roxolaniere og iasygotere (s. 22, 26).

Kapittelet fremstår i sin helhet som et forsøk på å balansere mellom argumentasjon for at befolkningen i Nord-Europa ikke kan klassifiseres i store grupper som *keltere* og *germanere*, og samtidig bruke nettopp disse begrepene for å klassifisere dem (s. 17–27). Antageligvis gjør han dette fordi begrepene allerede er innarbeidet som klassifiseringsverktøy, og fordi mye arkeologisk forskning dreier seg om å klassifisere gjenstandsmateriale. Disse begrepene blir imidlertid innholdsløse dersom man fjerner forestillingene om kulturelle enheter fra dem. De henspeiler verken på et bestemt område eller en tidsepoke. Dermed blir det de allerede eksisterende assosiasjonene hos leseren som plasserer dem i tid og rom. All sannsynlighet tilsier at disse assosiasjonene også er preget av de siste 500 årene med nasjonsbygging og ensidig fokusering på Tacitus.

I kapittelet *The Social Fabric* kommer den implisitte ideen om kulturell enhetlighet i begrepet *germanere* kanskje enda tydeligere frem, ettersom Todd fokuserer mye på antatte likheter over hele området han kaller Germania (s. 28–43). Til tross for at det unektelig finnes mange likheter, kan fokuseringen på disse og generalisering over et stort område som tidligere nevnt maskere ulikhetene mellom de forskjellige gruppene.

«Germanic society was a warrior society, a society geared to waging war, within tribes, between different peoples and against external enemies. How this was done was largely determined by the character of Germanic society itself.» (s. 35)

Sitater som det ovennevnte gir unektelig assosiasjoner til en forholdsvis homogen kulturell gruppe, og forestillingen om *germanere* som en etnisk gruppe ligger da ikke langt unna.

Todd skriver samtidig om de sosiale forskjellene innad i gruppene, som kommer til syne gjennom fyrstegraver, og om hvordan likhetene i disse fyrstegravene over et forholdsvis stort område vitner om stor kontakt mellom elitene – et argument som av andre har vært brukt for å hevde at elitene like gjerne kan ha følt samhørighet med hverandre som med sine undersåtter (Storgaard 2003:106–125). Todd nevner videre flere grupper som avviker fra de resterende hva angår krigsteknikk. Germanerne fremstår likevel gjennom hele dette kapitlet stort sett som et enhetlig folkeslag med en ideologi i hovedsak bygget på krigføring (s. 28–43).

Når Todd behandler hovedlinjene i kontakten mellom Romerriket og folkegruppene i Nord-Europa, fra kimbrenne og teutonernes invasjon sent på 100-tallet f.Kr. til den romerske nordgrensens fall tidlig på 400-tallet e.Kr., fremgår det tydelig av teksten at menneskene i nordområdene besto av ulike grupper, og at det snarere er folkevandringer blant disse enn helhetlige strategier som utløser de ulike invasjonene (s. 44–61).

«The period of the Marcomannic Wars and their aftermath saw a major realignment of Germanic peoples, especially in the eastern territories... In the decades that followed these wars we hear of new groupings of peoples, some of them confederacies built round a single large tribe, others probably amalgamations of numerous smaller groupings... Alamanni... Goths... Langobardi... Franks... Saxones... It would be false to assume that strong centralized powers lay behind these names. Their appearance, nevertheless, does mark a new phase in the relations between the northern peoples and the world of Rome.» (s. 55–56)

Igjen gir bruken av *Germanic peoples* assosiasjoner til en enhetlig folkegruppe. *Northern peoples*, som Todd også benytter, innebærer derimot ikke annet enn at det er snakk om folkegrupper nord for Romerriket. Begrepet fungerer således mer hensiktsmessig tatt i betraktning at Todd nettopp understreker at det er snakk om ulike grupper, at disse gruppene sannsynligvis ikke hadde noen overordnet styreform, ei heller noen ensartet etnisk tilhørighet innad i de nydannede konføderasjonene.

Todd skriver også om germanere i den romerske hær. Disse ble mer og mer tallrike i løpet av århundrene, og kom i stadig mer innflytelsesrike posisjoner. Todd nevner ingenting om

hvorvidt disse soldatene selv regnet seg som germanere (s. 59–61). Han skriver imidlertid at de fleste av dem ikke hadde problemer med å tilegne seg romersk levevis.

«We hear of few German commanders in Roman service who later returned to their own peoples and this is significant... Otherwise, high-ranking German generals and probably many of their warriors adjusted easily to life within the Empire and showed no marked eagerness to return to their earlier lives.» (s. 61)

Om dette kan tolkes som et tegn på at soldatene ikke følte sterke etniske bånd til folkene nord for den romerske grensen og heller tilegnet seg en romersk identitet, skriver Todd imidlertid ingenting om. Han skriver heller ikke om mulighetene for at soldatene begynte å anse seg selv som germanere på grunnlag av at de ble oppfattet slik av andre. Som tidligere nevnt (kap. 3.2) forekommer det at grupper over tid tar et navn de i utgangspunktet er gitt av andre, og knytter dette opp mot sin egen etniske tilhørighet.

I kapittelet *The Living and the Dead* analyserer Todd hva arkeologiske funn kan fortelle oss om boplasser, næringsveier og gravskikker i nordeuropeisk jernalder (s. 62–83). Han innleder dette kapittelet slik:

«We are now very much better placed to construct an account of settlement in the Germanic world, within its appropriate social and economic context, than any writer of Classical Antiquity. The point has to be clearly stated, for efforts are still made to fit the archaeology of settlement within a framework based ultimately on accounts of Caesar and Tacitus.» (s. 62)

Dette er et veldig viktig punkt, og Todd er nyansert i sin fremstilling av det arkeologiske materialet. Han omtaler imidlertid området som *the Germanic world*, noe som også i hovedsak er en overlevning av Cæsars og Tacitus' beskrivelser. Dermed får leseren likevel assosiasjoner til en forholdsvis enhetlig kulturell gruppe gjennom selve språkbruken; dette selv når Todd for eksempel viser hvordan ulikheter i boplassmønster mellom Feddersen Wierde nær Bremerhaven i Nord-Tyskland og Vorbasse på Jylland tyder på ulik sosial struktur (s. 67). Kapittelet består i mye større grad enn tidligere kapitler av sammenligninger av forskjellige arkeologiske lokaliteter, med vekt på både likheter og forskjeller (s. 62–83).

Imidlertid ligger tanken om en *germansk verden* i bakgrunnen og medfører at noen av ulikhetene forsvinner til fordel for forenklende fremstillinger:

«But it was beer, above all, that flowed at German feasts, and the size of the vessels that held it tells its own story.» (s. 80)

Kapittelet om handel og diplomati er også i hovedsak basert på resultater fra arkeologiske undersøkelser. Todd behandler her importen av varer fra Romerriket til områdene nord for grensen. Han trekker områder så langt øst som dagens Ukraina inn i analysen, selv om han ikke anser disse for å være del av Germania. Dette gjør analysen mer interessant i og med at den får mer preg av å dreie seg om handel og annen utveksling av varer mellom Romerriket og Nord-Europa generelt enn bare om germanere. Imidlertid henger det også her igjen tankegods som nå er under revurdering i arkeologiske miljøer (s. 84–102). Eksempelvis innleder han kapittelet med setningen:

«Advanced cultures and powers, when faced with primitive peoples beyond their borders, are usually active in developing systems of control, sometimes directly through military supervision, more often by means of diplomacy and political manipulation.» (s. 84)

Både begrepene *primitive folk* og *barbarer* er gjengangere i Todds verk. Disse begrepene har begge blitt forsøkt avskaffet innen arkeologisk forskning. Det første fordi det impliserer at de gjeldende menneskene er mindre utviklet og mer passive enn menneskene i kulturene man sammenligner med. På den måten graderer man kulturer etter utviklingstrinn og faller således inn i en sosialdarwinistisk tankegang (Trigger 1996:88–113). I tillegg står man i fare for å overse at forskjeller like gjerne kan skyldes ulike verdensanskuelser som mangel på utvikling. Det andre begrepet bør unngås fordi det på lik linje med *germanere* reflekterer de romerske forfatternes oppfatning av folkene i nord i stedet for deres egen, og dermed også har forenklende konnotasjoner (Wells 1999:23).

Todd vektlegger i sin analyse de aktive prosessene som må ha foregått blant folkegruppene i Nord-Europa i forbindelse med import av varer. Imidlertid medfører den innledende

setningen sitert over at leseren er mest disponert for å se styresmaktene i Romerriket som den mest aktive part.

I kapittelet *Cult, Art and Technology* dekker Todd inn emner så vidt forskjellige som menneskeofring, veving og metallarbeider. Han bruker her både skriftlige kilder, til så sent som Snorre, og et stort arkeologisk materiale. Det arkeologiske materialet vitner om kontakt over store avstander og inspirasjon fra flere områder. Todd deler likevel her også inn i kategoriene *romersk*, *keltisk* og *germansk*, noe som igjen medfører at man får en forestilling av at det dreier seg om tre forskjellige, avgrensede kulturer. Samtidig vektlegger han påvirkningen mellom de ulike områdene (s. 103–135). Om germansk kunst skriver han:

«The earliest surviving works which can be designated as distinctly Germanic date from the later second and early third centuries, a formative period for many aspects of Germanic culture.» (s. 132)

Det kan her virke som om det er snakk om et spesielt uttrykk som gjenspeiler en germansk identitet. Dette til tross for at Todd i begynnelsen av boken nettopp har påpekt at det er lite sannsynlig at en slik identitet eksisterte. Videre skriver han:

«Celtic forms are also evident in Germanic metalwork, in some cases at a surprisingly late date. It has long been remarked that some of the motifs on the Gallehus horns of about AD 400 are drawn from a Celtic repertoire.» (s. 132)

Dette sitatet gir som flere av de andre gjengitt her assosiasjoner til at det er snakk om to helt adskilte kulturer og deres uttrykk for sine distinkte identiteter. Det er imidlertid ingen beviser for at skaperne av eksempelvis Gallehushornene skilte mellom et *germansk* og et *keltisk* uttrykk.

I del to av boken behandler Todd flere grupperinger enkeltvis. Dette er gotere, svebere, vandaler, frankere, alemannere, burgundere, saksere og frisere, skandinavisk befolkning, gepider, langobarder, thuringere og bavarer (s. 139–241). Mesteparten av materialet er fra folkevandringstiden, som er noe sent i forhold til dette arbeidets omfang, og blir derfor behandlet forholdsvis kort. Det er imidlertid noen interessante poenger å ta med i sammenheng med denne analysen.

Todd omtaler de ovennevnte stammene som germanske uten at han begrunner dette, og til tross for at han skriver at flere av dem sannsynligvis besto av mennesker med ulikt etnisk opphav (s. 139–143, 179, 193–194, 202, 226, 240–241). Han påpeker også at det er vanskelig å vite hva som gjør en gruppe til en gruppe, ettersom de sannsynligvis har bestått av mennesker med ulikt etnisk opphav og dermed har vært forholdsvis heterogene ansamlinger. Eksempelvis er det så og si umulig å definere hva som er eksplisitt *gotisk* ved goterne (s. 139–143).

I denne delen av boken bruker Todd historiske kilder i stor grad når det gjelder grupper som kildene er talende om, som eksempelvis gotere, frankere og alemannere. Når det gjelder for eksempel skandinavisk befolkning må han imidlertid i hovedsak basere seg på arkeologiske kilder. Vanskelighetene med å kombinere skriftlige og arkeologiske kilder kommer derfor meget tydelig frem her. For eksempel er det ofte vanskelig å skille de enkelte gruppene fra hverandre arkeologisk, eller å gjenfinne dem i det hele tatt; dette til tross for at man gjennom historiske skrifter vet at de har oppholdt seg i et gitt område i en viss periode (s. 151–241). For goternes del begrunner han dette med at de antageligvis har overtatt mye av den materielle kulturen fra befolkningen som allerede var tilstede i områdene (s. 151–152, 158–160), for langobardenes del med at de etter invasjonen i Nord-Italia raskt blandet seg med den allerede eksisterende befolkningen der og de to gruppene dermed blir vanskelige å skille fra hverandre i det arkeologiske materialet (s. 232–233). Det er heller ikke mulig å skille de ulike gruppene som invaderte den britiske og nord-galliske kysten fra hverandre.

«The peoples named as taking part included Franks as well as Saxons, and it is now impossible to distinguish between such groups with any certainty, either before migration or afterwards. Those involved in raiding and the search for new homes were far less interested in ethnic difference than many modern scholars, if such a thought ever occurred to them. In any case, the names of peoples are transmitted to us solely by Roman sources, mostly in the course of recording attacks on Roman frontiers and provinces. The value of this evidence, while it cannot be ignored, must be weighed accordingly. Labels applied to enemies are often not precise. References to ‘Huns’ and ‘Boches’ in the twentieth century had no basis in historical fact.» (s. 206)

Det er derfor til å undres over at Todd selv ikke har valgt å gå bort fra betegnelsen *germanere* når denne så åpenbart er benyttet av romerske borgere for å beskrive en fiende. Han kommer dog med et lite hjertesukk når det gjelder bavarer:

«Bavarians provoked great discussion in the eighteenth century, with both Celtic and Germanic origins being championed by different factions. This simplistic basis of debate was progressively refined in the twentieth century as archaeological evidence accumulated. A complex and far from cohesive culture made itself manifest, a frontier society at the limit of the eastern Frankish world.» (s. 240)

Det later til at flere av de omtalte gruppene, i den grad de i det hele tatt har regnet seg som etniske enheter, ikke nødvendigvis har brukt materiell kultur bevisst for å uttrykke sin etniske tilhørighet. Problemet er kanskje at navngivingen i historiske kilder gjenspeiler forfatterens ønske om å systematisere verden innenfor klart avgrensede områder. Menneskelig kultur viser seg i realiteten derimot å være langt mer fasettert, og overgangen mellom ulike grupperinger mer glidende. Arkeologisk materiale viser denne kompleksitet. Det kan også fortelle oss noe om trender over større områder, handelsmønstre, samfunnsstrukturer, maktkonsentrasjoner og lignende aspekter ved menneskelig aktivitet. Klart avgrensede etniske grupper dukker imidlertid ikke opp i dette materialet.

I konklusjonen oppsummerer Todd hvordan idéen om en germansk forhistorie har vært tett bundet til identitet- og nasjonsbygging fra Tacitus' *Germania* ble gjenoppdaget i renessansen. Først fra 1950-årene begynte historikere, filologer og arkeologer å trekke de to hovedkategoriene *germanere* og *keltere* i tvil, fordi både det arkeologiske og filologiske materialet viste en mye større kompleksitet enn det disse forenklingene kunne romme (s. 242–254).

«The most recent research underlines the extreme difficulty, and indeed the impossibility, of separating Celt, German and other unnamed groups on any of the criteria available to us... The problems surrounding ethnic identity are thus immense and probably insuperable.» (s. 253)

Likevel har Todd altså selv valgt å omtale hovedpersonene i boken sin som *germanere*.

Arkeologi handler i stor grad om klassifisering, og Todd har helt klart hatt et behov for en samlebetegnelse for menneskene han beskriver. Men arkeologi handler også om å avdekke mangfoldet i kulturer fremfor å bygge opp under samtidens forenklete tolkninger gitt av utenforstående. Arkeologer bør derfor tilstrebe mest mulig nøytrale klassifiseringsverktøy, som ikke kan forveksles med etniske betegnelser. I et område av den størrelsen som Todd har valgt å behandle, bør man kanskje være ekstra forsiktig med betegnelser som impliserer enhetlige kulturer. Antageligvis ville det ha vært mer hensiktsmessig å kun omtale disse menneskene som nordeuropeisk jernalderbefolkning.

En annen tanke som slår en når en leser Todds verk med denne problemstillingen i bakhodet er at årsaken til mye av den påpekte uoverensstemmelsen mellom innhold og begrepsbruk kan ligge i at det analyserte eksemplaret av boken er en nytgivelse av et tidligere publisert verk. Mye av diskusjonen om etnisitet, keltene og germanere innenfor arkeologisk forskning har foregått etter at verket første gang ble utgitt i 1992. Denne diskusjonen har Todd vært nødt til å ta stilling til ved nytgivelse av verket. Samtidig ville det kreve en total omskrivning dersom begrepet skulle lukes helt ut av teksten. Resultatet blir en bok der forfatteren på den ene siden kritiserer begrepsbruken, på den annen side faller i nettopp de samme fellene som han selv kritiserer. Kanskje kan boken sies å være et resultat av å ha vært skrevet på begge sider av et paradigmeskifte.

4.2 LOTTE HEDEAGER OG HENRIK TVARNØ: TUSEN ÅRS EUROPAHISTORIE

Tusen års europahistorie: Romere, germanere og nordboere kom ut på dansk første gang i 1991. Verket er et samarbeidsprosjekt mellom arkeolog Lotte Hedeager og historiker Henrik Tvarnø. Ettersom de to har forfattet ulike kapitler vil det, når forfatterne nevnes ved navn, være navnet på den forfatteren som står ansvarlig for det enkelte utdraget det vises til. Boken kom ut på norsk i 2001. Den norske utgaven er justert noe med henblikk på nye opplysninger, blant annet det store funnet gjort i Kalkrieser Berg i Tyskland som med stor sannsynlighet kan knyttes til det historisk kjente slaget ved Teutoburg. Denne analysen baserer seg på sistnevnte utgave.

Allerede i undertittelen på verket så vel som i forordet benyttes betegnelsen germanere. Her problematiseres ikke betegnelsen (s. 9).

I bokens første kapittel (s.11–23), om den første kontakten mellom Romerriket og folkene i nord, omhandler et kort avsnitt Cæsars behov for å skape en oppfatning av at det gikk et markant skille mellom folkegruppene øst og vest for Rhinen:

«Gallerne var ifølge Cæsar de stammene som levde på venstre Rhinbredd, germanerne på høyre, skjønt det også fantes germanske stammer i det nordlige Gallia. Beskrivelsen av Rhinen som en knivskarp grense mellom to forskjellige folkeslag og kulturer, den keltiske og den germanske, var et kunstgrep som skulle lette den hjemlige forståelsen og berettige den politikken som gikk ut på å holde de farlige germanerne stangen i deres hjemland, langt borte fra Italia.» (s. 20)

Ovenstående avsnitt er imidlertid unntaket. Utover dette problematiseres ikke begrepet germanere i stor grad. Tvert imot benyttes det gjennomgående til å betegne de omtalte folkegruppene. Enkelte avsnitt gir i tillegg inntrykk av at det er snakk om kulturelle enheter, som for eksempel fremhevelsen av Gallia som keltisk i motsetning til Germania.

«I Germania var det ikke som i det keltiske Gallia større byer som romerne kunne erobre, og dermed kontrollere samfunnet og holde landet i sjakk.» (s. 23)

At det fantes mindre bystruktur i områdene nord for Donau og øst for Rhinen enn det som var tilfelle i områdene romerne underla seg og omtalte som Gallia er det liten tvil om, men fremstilt på denne måten gis det likevel et inntrykk av at dette var aspekter ved to ulike, men helhetlige, kulturelle grupper. På denne måten forsterkes oppfatningen av at det eksisterte to ulike etniske grupper kalt keltere og germanere, og de glidende overgangene mellom alle de ulike gruppene som bebodde de enorme områdene omtalt i sitatet som Germania og Gallia overskygges.

Et annet avsnitt det er verdt å problematisere i dette første kapittelet omhandler slaget ved Teutoburg og arkeologiske funn som muligens kan knyttes til hendelser i etterkant av slaget.

«Men den romerske imperialismen fremprovoserte ikke bare som forventet dette motsetningsforholdet mellom den romerske statsmakten og de germanske stammene, men et annet og like viktig mellom germanerne innbyrdes – mellom dem som støttet den romerske politikken, og dem som gikk imot den. Et eksempel på den første gruppen er Segestes, Arminius' svigerfar, som uten hell hadde opptrådt som landssviker og advart Varus om sammensvergelsen i år 9. Et eksempel på den andre gruppen er Arminius, som etter slaget ved Teutoburg forsøkte å bevare sin posisjon som leder for et vestgermansk stammeforbund.» (s. 15)

Dersom vi ikke tillegger stammeforbundet Arminius ledet til seier over romerne i år 9 e.Kr. en etnisk tilhørighet som germanere, kan det kanskje lettere forklare at Arminius i etterkant av slaget hadde så store problemer med å holde forbundet samlet under én leder. Det er selvfølgelig umulig å konkludere i dette spørsmålet, men nettopp derfor er det problematisk å betegne stammeforbundet som vestgermansk. Vi vet ikke om stammene som kjempet sammen mot den romerske hæren i Kalkrieser Berg følte en etnisk samhørighet med hverandre. Kanskje hadde kontakten med det romerske militærvesenet medført en gryende følelse av etnisk samhørighet mellom stammene, kanskje ikke. Dersom gruppen ikke hadde en sterk etnisk tilhørighet og anså seg selv som en gruppe, forklarer det muligens hvorfor flere av aktørene ikke hadde problemer med å støtte romersk politikk fremfor Arminius' opprør. Fra et slikt perspektiv vil det likeledes være feil å omtale Segestes som en landssviker, ettersom det forutsetter at man har et klart definert land å svike.

Det er videre problematisk at Hedeager knytter områder i dagens Danmark til en germansk identitet. Ved å skrive *germansk høvding* og *germanske slekter* fremfor bare *høvding* og *ledende slekter i Nord-Europa* når funn fra Danmark omtales, forsterkes forestillingen om at disse menneskene hadde en felles kulturell tilhørighet med resten av beboerne i området boken omtaler som Germania, uten at dette gis noen begrunnelse (s. 17).

Under tittelen *Romernes oppfatning av germanerne* analyseres og nyanseres bildet noe. Imidlertid blir ikke etnisitetbegrepet problematisert i stor grad. Tvarnø beskriver med tydelighet hvordan de romerske forfatterne i hovedsak fremstilte germanerne som et motstykke til sin egen kultur, ikke ut fra de omtalte gruppens egne premisser. Samtidig går han ikke videre inn på problemene dette medfører i forhold til etnisitet. I flere avsnitt er det ikke entydig om det er Tvarnø eller de romerske forfatterne som anser germanerne som en

etnisk gruppe. Nettopp fordi Tvarnø benytter germanerbegrepet viderefører han på mange måter romernes fremstilling av folkegruppene nord for Donau og øst for Rhinen som en etnisk gruppe (s. 24–41).

«150 år etter Cæsar skrev Tacitus det eneste selvstendige, etnografiske verket på latin, *Germania*. Igjen møter vi en romersk forfatters subjektive bilde av en fremmedartet etnisk gruppe – ikke skrevet for germanernes skyld, men for å forklare den romerske leser det merkelige fenomen at det ikke hadde vært mulig å erobre disse varmlodige, frihetselskende menneskene, til tross for deres mangel på (romersk) organisasjon.» (s. 38)

I ett avsnitt skriver han likevel eksplisitt at fremstillingen av germanere som en etnisk gruppe er de romerske forfatterens egen konstruksjon, og at den bidro til at de ikke maktet å se utviklingen som forgikk internt i områdene de beskriver (s. 41). Dersom Tvarnø samtidig hadde valgt å bytte ut *germanere* med det mer nøytrale *nordeuropeisk jernalderbefolkning*, hadde skillet mellom de antikke forfatterens fremstilling og hans egen kommet langt tydeligere frem.

Kapittelet *Et imperium i Europa* omhandler i hovedsak Romerrikets historie og administrasjon, og faller derfor utenfor dette arbeidets omfang. Imidlertid er det verdt å merke seg at Tvarnø understreker rikets kulturelle og etniske heterogenitet (s. 43–73).

«Men samtidig betydde det at romernes rike aldri ble den ensartede samlingen som den europeiske historietradisjonen helt til i dag har gjort sitt til å underbygge forestillingen om. Riket var en broket konstellasjon av eksisterende kulturer med egne tradisjoner, som de romerske erobrerne så seg nødt til å utvise stor toleranse for.» (s. 43)

I kapittelet *Europas deling* finnes det enkelte formuleringer som implisitt bygger opp under bildet av germanere som en kulturell enhet (s. 74–97). Eksempelvis fremstilles den romerske kultur som forfinet i motsetning til den primitive germanske (s. 78). Til tross for at det er lite diskutabelt at levestandarden til befolkningen nord for Donau og øst for Rhinen ikke hadde samme grad av luksusvarer eller monumentale byggverk, fremstår forestillingen om at deres liv var primitivt som et vedheng fra tidligere tiders hang til å gradere ulike samfunn. Det primitive germanske krigersamfunnet fremstår som den diametrale motsetningen til det

siviliserte romerske by- og soldatlivet. Igjen er det et enhetlig og forenklet bilde av folkegruppene nord for limes som males frem. I tillegg gir Hedeager kelter- og germanerbegrepene betydning i forhold til Romerrikets utstrekning.

«Stedet for den romerske grensen var derfor ingen tilfeldighet. Imperiets utstrekning mot nord var på forhånd gitt av de historiske forutsetningene. Der det var keltere, kunne romerne overta. Der det var germanere, måtte de gi opp.» (s. 97)

Det Hedeager har argumentert for er at der det fantes sentrale bysentra – *oppida* – kunne romerne overta ved å beseire disse. Der det ikke fantes slike sentra var den romerske militærmakten ikke i stand til å underlegge seg områdene. I ovenstående avsnitt knytter Hedeager disse to ulike måtene å organisere samfunnet på til to spesifikke grupperinger – *keltere* og *germanere*. Jeg har tidligere argumentert for at det ikke finnes noe arkeologisk eller lingvistisk bevis for at det gikk et slikt skarpt skille mellom to separate grupper av den nordeuropeiske jernalderbefolkningen. Dermed vil det ikke være vitenskaplig gyldig å hevde at det romerske imperiet stanset sin utstrekning der det kom i kontakt med *germanere*. Mer presist ville det være å hevde at imperiets ekspansjon sluttet der det ikke lenger fantes en samfunnsstruktur basert på bysentra.

Imidlertid uttrykker Hedeager også at det, til tross for at limes skapte et markant skille mellom den delen av Europa som ble del av det romerske imperiet og den delen som ble værende utenfor, også var glidende overganger mellom de ulike kulturene og at begge sider påvirket hverandre.

«Men om romerne i mellomtiden hadde klart å romanisere de ytre grenseområdene, skjedde det i ikke mindre grad en germanisering av de indre.» (s. 78)

Kapittelet *Det frie Germania* later i større grad til å være basert på arkeologiske kilder, og her er også fokuset på utvikling sterkere. *Germanerne* fremstår mindre som en enhetlig gruppe enn i tidligere kapitler. Imidlertid benyttes begrepet flittig til å betegne den nordeuropeiske befolkningen. Samtidig vektlegges det at utviklingen var forskjellig i ulike områder, alt etter om de lå nært eller fjernt fra den romerske grensen (s. 98–119).

«For de germanske stammene mot øst, derimot, der kontakten med romerne her i de første århundrene var mer indirekte, og der faren for en egentlig okkupasjon ikke truet, spilte de romerske varene en annen rolle i det sosiale og politiske livet.» (s. 102)

Det ovennevnte avsnittet er interessant sett i lys av Barths teori om at etnisitet i hovedsak dreier seg om markering av annerledeshet i møte med en annen befolkningsgruppe, fremfor likheter internt i en gitt befolkning. I et slikt perspektiv vil det være sannsynlig at befolkningen som kom i kontakt med det romerske militærvesen hadde en større trang til å definere seg gjennom etnisk tilhørighet i en større gruppe og definere etniske markører som motsetning til det romerske. Befolkningen lenger øst, som ikke sto i samme konfliktsituasjon til det romerske samfunnet, har etter all sannsynlighet ikke vektlagt den etniske tilhørigheten i samme grad, i hvert fall ikke med Romerriket som motpart. Det virker således ikke sannsynlig at de følte en etnisk tilhørighet til befolkningen lenger vest i kraft av at de ikke var romere. Sitatet viser til denne forskjellen mellom befolkningsgrupper basert på hvilke områder de bebodde; samtidig ligger det også her en grunnleggende forestilling av at de var del av det samme kulturelle kompleks fordi de gis samme betegnelse som befolkningen lenger vest.

«Hva vi enn vil kalle dem, stormenn, stammekonger, reges, så har de fellestrekk som når ut over hele det østgermanske området, det vil si Europa øst for Elben, vest for Wisla og nord for Donau. De var i personlig kontakt med hverandre, alliansene ble bekreftet med fornemme gaver, enten det var mellom germanske konger innbyrdes eller mellom romerne og germanerne, som med stormannen fra Hoby.» (s. 102)

Dette avsnittet er veldig interessant fordi det viser til arkeologisk materiale som vitner om kontakt mellom elitene over hele området. Denne kontakten kan muligens sannsynliggjøre en etnisk tilhørighet elitene imellom, uten at dette kan sies med sikkerhet. Imidlertid baserer en slik teori seg på sammenligning av arkeologisk materiale, ikke på forutbestemte kategorier. Samtidig kan det også tolkes dit hen at eksempelvis status var en større sosial markør blant befolkningen nord for Donau og øst for Rhinen enn etnisitet. En slik tolkning vil igjen gjøre bruken av germanerbegrepet om hele befolkningen problematisk, ettersom det impliserer etnisk tilhørighet.

«Selv om vi kan se at stammene i henholdsvis Øst- og Vest-Germania i de første par hundre årene etter Kristus reagerer så forskjellig på Romerrikets oppkomst og nærvær, skal det imidlertid ikke oppfattes som om utviklingen i tiden etterpå bare var bestemt av disse historiske begivenhetene. Hvert område hadde på forhånd sitt særpreg, som hvilte på århundregamle tradisjoner» (s. 102–104)

Her vises problematikken rundt kategoriseringen i klartekst. Hedeager understreker at hvert område, hver befolkning, hadde sitt særpreg basert på århundregamle tradisjoner, og at de derfor heller ikke reagerer likt overfor Romerrikets ekspansjon. Her kunne det ha vært interessant om Hedeager problematiserte enda mer rundt hvordan etnisitet oppstår i møtet med andre, og om det er sannsynlig at de ulike gruppene ville ha utviklet en etnisk tilhørighet til hverandre i en slik situasjon eller om de også ville ha markert skiller seg imellom.

Et siste sitat fra dette kapittelet viser hvorfor den arkeologiske analysen kan bidra med ny og mer nyansert viten dersom den ikke settes inn i et rammeverk definert av samtidige utenforstående individer med sin egen agenda. Begravelsesritualer tyder på at det fantes en tilhørighet som var knyttet mer opp mot lokale og regionale forhold enn til hele området som blir betegnet som Germania.

«De ensartede begravelsesritualene viser snarere at befolkningen ønsket å markere et felles tilhørighetsforhold og en kollektiv identitet innenfor slekten eller stammen (kanskje gens). Geografiske forskjeller tyder på at man bevisst forsøkte å understreke tilknytningen til en bestemt landsdel eller stamme, og nettopp dette trekket er iøynefallende i første og annet århundre e.Kr.» (s. 108–109)

Hedeager kommer i kapittelet *Folkevandringene* inn på overgangen fra små stammer til større stammeforbund. Disse stammeforbundene ble utgjort av flere stammer som ble slått sammen (s. 138–165).

«På det tidspunktet strakte det østgotiske forbundet av østgermanske og slaviske stammer seg fra Østersjøkysten til Kasakhstan, men var i stadig bevegelse mot øst.» (s. 140)

Ovenstående avsnitt er interessant fordi det impliserer at det er et skille mellom *østgermanske* og *slaviske* stammer, som utgjorde det østgotiske forbundet. Sannsynligvis

ville menneskene som var kommet sammen i dette forbundet mene at det var forskjeller mellom de ulike stammene, men ville de oppfatte at denne ulikeheten gikk mellom to grupper – *germanere* og *slavere*? I og med at det for oss i ettertid er helt umulig å avgjøre etnisiteten til stammene som utgjorde det østgotiske forbund, blir det misvisende å dele dem inn i to grupper med tydelige etniske konnotasjoner.

«Goternes etniske sammensetning kjenner vi bare fordi en så stor del av deres vandring foregikk på romersk territorium. Muligens rommet den også flere forskjellige elementer enn de hærene som ikke befant seg innefor grensene av imperiet. Men vesensforskjellig fra alemannerne, burgunderne, frankerne og så videre har de neppe vært. Det som bandt dem sammen, var et påstått stammefellesskap. De tilhørte – ideologisk i hvert fall – den samme gens, den samme slektsgruppe. Selv om den gotiske hær har vært like så lite gotisk som den romerske var romersk, så var forskjellen at den romerske hæren oppfattet seg selv som en hær, mens goterne så seg selv som et folk.» (s. 143–144)

Dette avsnittet viser med tydelighet hvorfor det blir en forenkling å omtale store grupper som *germanere*. Ettersom vi kjenner bedre til sammensetningen av ulike stammer i dette stammeforbundet nyanseres bildet. Muligens oppfattet de ulike stammene seg som alemannere, burgunderne, frankere og så videre. Muligens oppfattet de seg som gotere. Kanskje kan de på dette sene tidspunktet ha oppfattet seg som *germanere*, ettersom romerne hadde omtalt dem som dette såpass lenge. Det er imidlertid vanskelig å si noe om dette, og derfor mer hensiktsmessig å omtale dem som eksempelvis gotere.

Det neste avsnittet som bør trekkes frem er problematisk fordi det fremstiller Europas forhistorie som bestående av tre definerte folkeslag – keltere, romere og *germanere*. Det er liten dekning for å hevde noe slikt ut fra et arkeologisk/historisk materiale. Riktignok kan det hevdes at det fantes *romere*, dersom man regner enhver innbygger av det romerske riket som romer. Imidlertid har Tvarnø tidligere påpekt at *romere* som sådan var en broket forsamling. Samtidig inngikk de likevel i en større strukturell enhet, Romerriket, som de selv hadde en forståelse av at de inngikk i. Det samme kan imidlertid ikke sies om *keltere* og *germanere*. Fremstillingen av dem som klart definerte enheter overskygger at det dreier seg om folkegrupper som hadde en del til felles hva angår materiell kultur og språk, men som også

hadde ulikheter, og at disse ulikhetene og de glidende overgangene forsvinner i fremstillingen når man forsøker å omtale dem som definerte kulturelle enheter.

«I forhistorisk tid ser vi gang på gang hvordan bestemte folk eller kulturer sprer seg ut over meget store områder, for å forsvinne igjen like hurtig som de er kommet. Før germanerne var det kelterne som spredte seg ut over Europa. I løpet av forbløffende kort tid ekspanderte de fra et kjerneområde som strakte seg fra Frankrike til Bøhmen, slik at de i realiteten dekte det som i store trekk svarer til den delen av Europa som ikke var/ble germansk. Keltiske krigere plyndret Roma i 390 f.Kr. og grekernes hellige by Delfi i 279 f.Kr. Det keltiske samfunnet var i tilsvarende grad bygd opp omkring et ekspanderende krigeraristokrati.

Kelterne forsvant da romerne kom til. Områdene deres ble oppsugd og innlemmet i det romerske imperiet og var, som tidligere beskrevet, den vesentlige forutsetningen for Romerrikets territoriale utstrekning mot nord. De er beskrevet i litteraturen, men vår viten om deres første, ekspansive århundrer er stadig tilslørt og temmelig uklar.

Om germanerne ble det til gjengjeld skrevet en del. Til alle tider inngikk de aktivt i Romerrikets historie. Selv skrev de siden sine egne nasjonale historier.» (s. 146)

Et nesten like generaliserende avsnitt omhandler de militære systemene. Det er liten tvil om at krigerkulturen sto sterkt i folkegruppene nord for Donau og øst for Rhinen. Imidlertid er det vanskelig å hevde, som det gjøres her, at alle menn fra 15-årsalderen bar våpen, og sette dette i sammenheng med at det var på grunn av deres germanske kultur.

«Det var to vidt forskjellige militære systemer som tørnet sammen: det romerske, som var en permanent hær basert på skatteinntekter fra rikets innbyggere, og det germanske, der hele samfunnet var en hær. På den ene side det germanske samfunnet, der alle menn fra 15-årsalderen bar våpen, og der kampstyrken utgjorde mellom en fjerdedel og en femtedel av den samlede befolkningen; på den annen side det romerske riket med flere titalls millioner innbyggere og en hær på 500–600.000 soldater.» (s. 153)

I tillegg bærer dette avsnittet i likhet med store deler av boken preg av å definere kulturene i hovedsak ut fra halvparten av befolkningen – den mannlige delen. Ved å fokusere så ensidig på krigerkulturen og mannlige aktører, er det etter all sannsynlighet stor fare for å overse

delers av kulturene. Det er intet som tyder på at kvinner er mindre bærere av kulturell og etnisk identitet enn menn. Denne nedgradering av kvinner som identitetsbærere gjenfinnes i behandlingen av Stilico. I og med at han var sønn av en vandalsk mann og en romersk kvinne, slår Hegeager det fast at han formelt og etnisk var germaner (s. 154).

I omtalen av skikken med å snøre inn hodeskaller hos hunerne viser Hedeager hvor komplisert det kan være å avgjøre etnisitet på bakgrunn av det arkeologiske materialet. Det er tydelig at skikken med snørt hodeskalle over tid har endret seg til kun å omfatte kvinner, men som Hedeager skriver kan de ha vært etterkommere etter *hunere* eller *germanere*. For alt vi vet kan de også ha vært en blanding av flere etniske grupper. I så fall er det vanskelig å avgjøre hva de selv har ansett seg som, og begrepet blir dermed upresist. Det er for øvrig verdt å merke seg at Hedeager påpeker at det er umulig for oss å fastslå i hvilken grad hunerne var en etnisk gruppe (s. 159).

«Men senere, mot slutten av 400-tallet og langt inn på 500-tallet, ble skikken underlig nok overtatt av germanere i det mellomeuropeiske området. Til forskjell fra hunerne, der både jente- og guttebarn fikk hodeskallen snørt inn, opptrer skikken hos germanerne bare blant kvinner. Likevel er det vel et uttrykk for at det fortsatt, mer enn hundre år senere, var germanere som ønsket å identifisere seg med hunerne, sine gamle allierte og forbundsfeller, hvis det da ikke rett og slett var etterkommere av hunerne selv som lå begravd her.» (s. 163)

I verkets siste kapittel som omhandler Norden, fremstilles folkene her i Skandinavia også som germanske (s. 267–301).

«Spørsmålet er om Jordanes først og fremst omtaler Roduulf fordi denne var gått i tjeneste hos Theoderik, noe man må anta at mange prominente germanerhøvdinger gjorde, goterhærens multikulturelle sammenheng tatt i betraktning. Selv om opplysningen om Roduulf trolig skulle understreke Theoderiks vidtrekkende kontaktnett og viktige støtter, kan det også hende at den eksplisitte omtalen skyldes Theoderiks interesse for goterfolkets 'urhjem' i Skandinavia, hva enten det var nåtidens Gotland eller det sørsvenske Götaland. Som mange andre germanske folk på kontinentet, for eksempel langobardene, burgunderne og herulene, og i England angelsakserne, førte nemlig også østgoterne sin opprinnelse tilbake til Skandinavia, og sin kongeslekt tilbake til den største av alle nordiske guder, krigsguden Odin.» (s. 267–268)

Her ligger det i teksten at goter vil si germaner, men det blir ikke argumentert for hvorfor denne koblingen bør trekkes. Igjen må det understrekes at det er finnes lite grunnlag for å omtale folkegruppene som bebodde Skandinavia på dette tidspunktet for germanere. Som det fremgår videre av teksten i dette kapittelet omtalte heller ikke Jordanes dem som det.

«Jordanes avslutter sin presentasjon av Skandinavia, og dermed av de gotiske røttene, på følgende måte: ‘Alle disse folkene overgikk germanerne i størrelse og mot, og de kjempet med samme ubarmhjertighet som ville dyr’» (s. 269)

Det siste sitatet som skal trekkes frem fra *Tusen års europahistorie* er interessant fordi bruken av germanerbegrepet bare kan forklares ut fra at man anser germanere som en kultur i en viss periode, på lik linje med romere – et samfunnssystem uten etniske konnotasjoner. Imidlertid blir det ikke klargjort i teksten at det er i en slik betydning Hedeager har valgt å bruke begrepet.

«Den europeiske middelalderens germanske kongedømmer eller stammesammenslutninger, for eksempel goterne, alemannerne, burgunderne, frankerne, sakserne og danene, er, som tidligere beskrevet, ikke etniske grupper. De er oppstått og utformet på grunnlag av krigersammenslutninger, enten som angreps- eller forsvarsheter, og alltid under ledelse av en konge, en rex eller en dux» (s. 279–280)

Hedeager og Tvarnø problematiserer i mindre grad enn Todd bruken av begrepet germanere. Det fremgår enkelte steder i teksten at begrepet ikke må oppfattes slik at det er snakk om en enhetlig kulturell gruppe, og at beskrivelsene vi finner i de skriftlige kildene i hovedsak dreier seg om å fremheve den nordeuropeiske befolkningens annerledeshet i forhold til befolkningen innenfor Romerriket. Imidlertid benyttes begrepet så konsekvent at forfatterne likevel bygger opp under nettopp en forestilling om at det fantes et fellesskap blant disse folkene som skilte dem fra folkene på den andre siden av limes. Spesielt betegnende for denne typen fremstilling er det tidligere nevnte sitatet fra der *keltene*, *germanere* og *romere* anses som ulike folkeslag og kulturer som brer seg utover det europeiske kontinent etter tur.

Mens Todds verk bærer preg av at forfatteren har tatt til etterretning den forskningen som har foregått rundt etnisitet og bruk av betegnelser som *keltene* og *germanere*, men likevel ikke har

klart å endre sitt eget verk til fulle i samsvar med disse nye erkjennelsene, bærer *Tusen års europahistorie* mer preg av at Hedeager og Tvarnø ikke har befattet seg med problematikken rundt etnisk identitet mer enn overflatisk. På tross av at de behandler problematikken flere steder i verket, inneholder det lite problematisering rundt hvordan deres egen bruk av betegnelser bidrar til å skape og bygge opp under allerede eksisterende forestillinger om en *germansk* forhistorie i Nord-Europa.

4.3 PETER S. WELLS: BEYOND CELTS, GERMANS AND SCYTHIANS

Det siste verket som skal behandles i denne analysen er Peter S. Wells bok fra 2001.

I bokens forord skriver Wells om sin intensjon, som på mange måter sammenfaller med mine egne problemstillinger. Han påpeker at mennesker generelt sett ønsker å kategorisere andre gjennom begreper de kjenner fra før – et av de vanligste spørsmålene han får fra nysgjerrige tilskuere ved utgravninger i Europa er om materialet han graver frem stammer fra keltene eller germanere. Han skriver videre at arkeologer har vært tilbøyelige til også å bruke disse kategoriene, men at flere og flere etter hvert har blitt mer opptatt av å forske på hvordan forhistoriens mennesker oppfattet seg selv fremfor hvordan de ble kategorisert av utenforstående (s.7–9).

Wells tar utgangspunkt i hvordan forståelsen av etnisitet og identitet har endret seg i kjølvannet av Fredrik Barths studier på 1960-tallet. Etnisitet har gått fra å være statiske kategorier til å bli oppfattet som dynamiske identiteter under stadig utvikling i møtet med omverdenen. Både arkeologisk og historisk materiale er stillbilder av et gitt tidspunkt i utviklingen, men hver for seg sier de lite om den pågående prosessen utviklingen har vært og fortsatt er. Denne erkjennelsen må en som arkeolog ha med seg til enhver tid. De klassiske historiske kildene er skrevet av bestemte personer, for et bestemt publikum, på et bestemt tidspunkt. Cæsars fremstilling av gallere er eksempelvis skapt av denne bestemte forfatteren i den konteksten han levde og skrev i. Det arkeologiske materialet sier noe om hvordan en bestemt gruppe mennesker levde på et bestemt tidspunkt, men ikke nødvendigvis noe om hvordan de selv oppfattet sin identitet. Ettersom flere arkeologer etter hvert mener det er

viktig å forske på hvordan disse folkene selv kategoriserte seg, er dette problemstillingen det er vesentlig å ta med i regnestykket (s. 7–9).

Et hovedproblem i forskningen på nordeuropeisk jernalderbefolkning har vært å balansere de romerske og greske skriftlige kildene opp mot det arkeologiske materialet.

«My principle purpose here is not to critique interpretations of the Greek and Roman writings about the barbarians to the north. Rather, it is to focus on what the Iron Age Europeans can communicate to us through their material culture. As the only written sources of information about these Iron Age peoples, the Classical texts are important, and, interpreted critically in light of recent research on representation in imperial and colonial context, they can provide significant information.» (s. 14–15)

Wells er med andre ord først og fremst opptatt av hva den nordeuropeiske jernalderbefolkningen selv forteller oss gjennom det arkeologiske materialet. I tillegg mener han at de skriftlige kildene er verdifulle så lenge de blir vurdert som det de er – tekster skrevet av forfattere tilhørende en imperialistisk statsmakt. Som vi senere skal se, får Wells' innstilling til temaet konsekvenser for hvordan han tolker materialet.

Wells deler kildene til nordeuropeisk jernalderbefolknings identitet inn i tre kategorier han mener det er avgjørende å skille mellom (s. 15):

- Det arkeologiske materialet, som befolkningen selv etterlot seg og som innhar mye informasjon om hvordan de selv forsto, uttrykte, forhandlet og reforhandlet sin identitet.
- Tekstene skrevet av greske og romerske forfattere, som alle er fremstillinger skrevet av utenforstående og derfor må behandles langt mer kritisk enn hva som har vært vanlig tidligere, men som samtidig kan gi viktig tilleggsinformasjon.
- Til sist all informasjon skapt av moderne forskere på bakgrunn av begge de to andre kategoriene av kilder, hvor det blant annet eksisterer forholdsvis mange aksepterte oppfatninger om jernalderbefolkningens identitet.

Han påpeker også at vårt språk og våre måter å kategorisere på alltid vil være annerledes enn jernalderbefolkningens. Vi må derfor alltid være oppmerksomme på at våre kategorier er våre egne.

«Distinctions that we make between tools and ornaments, for example, may be different from the ways Iron Age people regarded their material culture.» (s. 17)

Wells bruker det første kapittelet til å problematisere etnisitet/identitet ut fra dagens vitenskapelige forståelse av begrepene som uttrykk for en dynamisk prosess. Blant annet viser han til undersøkelser som hevder at det finnes fellestrekk i hvordan forfattere fra skrivekyndige imperialistiske kulturer fremstiller sine analfabete naboer, spesielt i det de vanligvis fremstiller motpartens kultur som statisk – en særdeles viktig faktor å ha i mente når man forholder seg til slike kilder. Wells understreker videre at materiell kultur kan ha ulikt meningsinnhold i ulike kontekster. Han hevder derfor at det ikke finnes noe slikt som en *keltisk* fibula. Fibulaen i seg selv innehar ingen etnisitet. Den kan ha vært benyttet av noen folkegrupper til å uttrykke etnisitet, av andre til å uttrykke helt andre ting (s. 13–33).

I kapittelet *Changing Identities in Early Iron Age Europe* viser Wells hvordan linjer trukket mellom arkeologiske kulturer som Hallstatt og Lausitz ofte blir for rigide, ettersom overgangene er mer glidende enn det kategoriseringen gjennom arkeologiske kulturer gir inntrykk av. Han viser også hvordan identitet ikke bare henger sammen med etnisitet. Et individs identitet er også knyttet til eksempelvis sosial status. Han hevder at det i tidlig jernalder er mulig å spore en større grad av kontakt og handel over større områder enn tidligere. Videre skriver han at dette har medført utvikling av større regionale identiteter, ettersom etnisk identitet oppstår i møtet med andre grupper man anser seg forskjellig fra (s. 35–53).

«During the Early Iron Age, significant changes are apparent in the ways people used their material culture to communicate information about differences – between individuals, communities and regions. They also marked status more elaborately than before and linked high status closely with long-distance contacts. We can examine these changes best by viewing them in context of greater mobility of persons and more intensive circulation of goods within Europe and throughout greater Eurasia and the Mediterranean basin. New concepts of the human person in relation to the social and

natural environments are suggested both by patterns of objects arranged in burials and by the increased use of figurines during this period.» (s. 35)

I motsetning til forfatterne av de to foregående verkene i denne analysen, benytter Wells konsekvent ikke begreper som gir assosiasjoner til etniske grupperinger han ikke har arkeologisk grunnlag for å hevde at eksisterte. Han navngir ikke grupper, men på basis av generell kunnskap om etnisitet og kunnskap om arkeologisk materiale sannsynliggjør han en felles identitet innenfor et område – men vektlegger samtidig at overganger i arkeologisk materiale er glidende.

«For example, increasing interaction between peoples east of the middle Elbe River led groups in neighbouring regions to create distinctive material expressions of their identities.» (s. 45)

I kapittelet *Creating Interregional Identities* refererer Wells ikke en eneste gang til slike begreper som *keltere* og *germanere* bortsett fra i nedenstående sitat, der han kun stadfester at utbredelsen av La Tène-stil ikke lenger kan anses som «kelternes ekspansjon». Imidlertid skriver han likevel om sannsynligheten for felles etnisitet/identitet over deler av Europa på bakgrunn av arkeologisk materiale (s. 54–73).

«This dissemination of the new style from its social origins in a small group of richly outfitted graves in west-central Europe, to a broad spectrum of the population over most of temperate Europe, is a striking phenomenon with significant implications for issues of identity. While we no longer accept the idea that this stylistic dissemination represents the ‘spread of the Celts’ the widespread adoption of this style surely indicates the formation of a shared identity on some level.» (s. 68)

«Within this broad uniformity, Lorenz identifies groupings based on grave orientation and specific combinations of grave goods, as well as minor variations in the La Tène style. This general uniformity of burial practice and style represent a change from the regionally distinctive patterns of the Early Iron Age.» (s. 68–69)

Kapittelet *Representations of the Other: First Texts* omhandler i hovedsak keltere, ikke germanere, men Wells har her likevel en del relevante poenger som er overførbare til germanere. Blant annet skriver han om hvor misvisende det har vært at Columbus kalte

folkene han kom i kontakt med på det amerikanske kontinent for *indianere* og trekker parallellen til greske forfatteres oppfatning av *keltere* (s. 74–83).

«As the archaeology of Early Iron Age Europe indicates, the early Greek use of the name *Keltoi* for the peoples of western Europe similarly misunified many peoples who surely considered themselves different from one another, to judge by the patterning in their material culture.» (s. 75)

Imidlertid påpeker han også hvordan kontakten mellom de ulike folkene må ha påvirket den nordeuropeiske jernalderbefolkningens syn på seg selv.

«The growing familiarity of people throughout Europe with Italy, Greece, even Egypt and Carthaginian north Africa – whether through personal experience as mercenaries or through hearing stories told by returning warriors – made them increasingly aware that, as peoples of Iron Age Europe, they shared a way of life, material culture and belief system that distinguished them from the peoples to the south. We should expect to see in archaeological evidence in temperate Europe indicators of changes in identity as the result of such new knowledge.» (s. 81)

«But over time, as Greeks used the concept and the name Celt, and as Iron Age Europeans interacted in a variety of contexts with Mediterranean peoples, through migration, mercenary service and trade, some Iron Age peoples surely became familiar with and adopted the name Celt as their own.» (s. 83)

Wells understreker samtidig at selv om det er sannsynlig at deler av den nordeuropeiske jernalderbefolkningen over tid ble kjent med hvordan folkene i Sør-Europa oppfattet og omtalte dem, er det ingenting som tilsier at La Tène-stil kan settes i sammenheng med en keltisk etnisitet (s. 82).

I kapittelet *Territoriality and Identity in the Late Iron Age Landscape* utforsker Wells hvordan samfunnet i Nord-Europa endret seg i takt med Romerrikets ekspansjon. I romerske tekster fremstår de omtalte folkenes kultur som statisk, mens den i virkeligheten, ifølge Wells, gjennomgikk store endringsprosesser som følge av møtet med den romerske hær. Blant annet hevder Wells at fremveksten av oppida kan settes i sammenheng med den stadig økende kontakten med folk fra områdene rundt Middelhavet, og hvordan denne endringen må ha påvirket folkenes identitet (s. 84–102).

«The creation of new bounded settlements, the change from individual burial to communal bone deposition, the proliferation of large offerings made in open places and the development of mass-produced goods, all signal a shift away from the material expression of individual identity and toward the expression of the identity of the community. These changes were complex, they happened at different rates and in different ways, and it is difficult to know the extent to which they were perceived by the people who experienced them. Only with the advantage of being able to look back at the material evidence from across Europe during these two centuries is it possible to see the broad outline of this transformation. This fundamental change took place in the context of the economic, political and military expansion of Rome.» (s. 95)

Wells utfordrer på bakgrunn av det arkeologiske materialet forestillingen om at det eksisterte et kulturelt skille langs Rhinen overhode.

«Across what had been a stylistic frontier between the regions in which the La Tène style was predominant and those to the north in which the Jastorf tradition flourished, and also across the Roman frontier established by Caesar at the Rhine, types of personal ornaments, of bronze vessels and of burials demonstrate a common identity that challenges the notion of the divisions implied by the political frontiers.» (s. 100)

Videre skriver han om ulike måter å utrykke endret identitet i møte med en imperialistisk stormakt, både gjennom å reetablere gamle tradisjoner for å opprettholde en følelse av egenart, og gjennom å ta del i den økte mobiliteten som oppsto i kjølvannet av Romerrikets ekspansjon.

«On the one hand they were reaching back in time using historical memory to recreate the practices of the past – before the abandonment of the subsurface burial practice around mid-second century BC. On the other hand, they were embracing the increasingly cosmopolitan, Europe-wide signs of greater mobility and unity among indigenous peoples throughout the continent.» (s. 101)

Wells mener videre at krigerkulturen som romerske forfattere tilla den nordeuropeiske befolkningen må sees i sammenheng med romernes ekspansjon, ikke som et trekk ved disse folkene i seg selv, slik romerske forfattere hevder.

«Surely the decade of fighting in Gaul that resulted from the Roman incursions made all peoples east of the Rhine aware of the importance of military preparedness... A large number of well-outfitted men's burials from the middle of the final century BC onwards, characterized by long iron swords, scabbards often ornamented in openwork patterns, lances, shields, spurs, sometimes helmets, bronze vessels and sometimes wagons, have been identified on both sides of the Rhine and as far north as Scandinavia.» (s. 101–102)

Wells tar også et oppgjør med de greske og romerske forfatternes fremstilling av befolkningen i Nord-Europa i kapittelet *Outsiders' View: Roman and Greek Representations*. Blant annet påpeker han, som han også har gjort tidligere i boken, hvordan disse forfatterne ikke fremstiller disse menneskenes samfunn som dynamiske (s. 103–118).

«For Roman historians during the Republic, Timpe notes that writers had no sense of change among the peoples they described.» (s. 107)

Han trekker videre en parallell til historisk mer nærliggende sammenlignbare fenomener.

«To a large extent, the peoples of temperate Europe, as they are represented in the Greek and Roman texts, were invented by the writers, in the same sense that Said has shown that the 'Orient' was largely invented by nineteenth-century European writers and artists, and as Stewart has shown for Roman Britain.» (s. 109)

Wells angriper, som han også har gjort tidligere, forestillingen om Rhinen som en grense mellom ulike kulturer, og hevder dette i stor grad er Cæsars oppfinnelse.

«Caesar's use of these names to distinguish what he portrays as clearly defined peoples is at odds with the archaeological evidence, which suggests a relatively homogeneous cultural landscape over much of Gaul and across the Rhine.» (s. 112)

«Modern investigators believe that his assertion that the Rhine River formed the border between Celts and Germans was to gain the support he needed to complete his conquest of Gaul. In Greek and Roman cultural geography, rivers were regarded as boundaries between peoples.» (s. 116)

Videre henviser Wells til den danske historikeren og filologen Allan A. Lunds (1998) analyse av Cæsars fremstilling av germanere.

«Lund's analysis of Ceasar's remarks about the Germans provides useful insight into his representation and illustrates some of the complexities involved. In Book II, Caesar distinguishes a small group whom he calls *Germani* who moved from the east of the Rhine across the river into Gaul. In Books IV, V and VI, he uses *Germania* as a geographical term to designate the lands east of the Rhine. He constructs the concept *Germani* – the people who inhabit *Germania* – as a designation for all the peoples east of the Rhine, to create a parallel to the *Galli* west of the Rhine. All the evidence suggests that these names were created by Caesar (or possibly by a predecessor such as Posidonius), not by the indigenous peoples. There is no reason to think that any of the people the Romans called *Germani* at this time thought of themselves as *Germani*, though surely they became aware of Roman usage of that name.» (s. 116)

Wells mener verken det lingvistiske eller det arkeologiske materialet støtter opp under skillet Cæsar skapte langs Rhinen, og at de språklige kategoriene keltisk og germansk er produkter av akademisk kategorisering på 1800-tallet (s. 117).

Til slutt i dette kapittelet understreker Wells atter en gang hvordan romerne, her representert ved Cæsar, unnlot å se hvordan den nordeuropeiske jernalderbefolkningen endret seg som følge av romernes egne handlinger og dynamikken mellom de ulike gruppene.

«In this sense, we can understand Caesar's representing the groups he called Germans, not as a people ethnically distinct from the Gauls, but as groups very like the Gauls whose situation had changed drastically because of his actions.» (s. 118)

I kapittelet *Responding to Representation* undersøker Wells nærmere hvordan den nordeuropeiske jernalderbefolkningen endret seg som følge av møtet med Romerriket og romernes fremstilling av dem. Han konkluderer ikke i spørsmålet om denne befolkningen kom til å identifisere seg med de merkelappene den søreuropeiske befolkningen hadde gitt dem; imidlertid viser han til en del utviklingstrekk som kan gjenfinnes i det arkeologiske materialet. Wells fremhever hvordan det vokste frem en rytterelite, antageligvis bestående av soldater som hadde tjenestegjort i det romerske kavaleri, hvordan vennlig innstilte konger

adopterte deler av romersk kultur, hvordan mynter etter hvert ble brukt som propagandamiddel også utenfor imperiet, hvordan det ble trukket en ny politisk grense – limes – mellom det som ser ut som beslektede folk og hvordan det oppsto en gravtradisjon som kan tolkes som et tydelig tegn på motstand mot romersk kultur (s. 119–128).

I det avsluttende kapittelet *Afterthoughts* oppsummerer Wells sitt prosjekt (s. 129–130).

«By focusing our attention on objects, including personal ornaments, tools and weapons, burial structures and cultural landscapes, that Iron Age people created, rather than relying upon representations of them by others, we have an opportunity to discern people's intentions in the ways they communicated information about themselves.» (s. 130)

Wells' bok fremstår, til tross for at den er den minst omfangsrike i denne analysen, som den eneste som virkelig har tatt konsekvensen av hva det innebærer å ikke lenger akseptere benevnelse på fortidige samfunn gitt dem av utenforstående tilskuere. Dette viser seg også å gi konsekvenser for tolkingene hans. Til tross for at alle tre bøkene vektlegger at den nordeuropeiske jernalderbefolkningen var under stadig utvikling, og at de greske og romerske forfatterne ikke maktet å fange opp dette, er Wells den eneste som ikke vektlegger den romerske nordgrensen som annet enn dette – en romersk grense mellom folkegrupper som var nært beslektet, sannsynligvis nærmere beslektet med hverandre enn med eksempelvis befolkningen i Skandinavia. Imidlertid vektlegger han også at befolkningen utenfor grensen kan ha fått en sterkere tilhørighet til hverandre over tid, nettopp på grunn av grensen. Wells behandler ikke lenger spørsmålet om etnisitet/identitet som en kompliserende faktor han ønsker å flette inn i et allerede fastlagt rammeverk, men som et grunnlag han former forskningen sin på. Etnisitet blir dermed en realitet som forskningsverktøy. Dette medfører også at han forkaster begrepene *keltene* og *germanere* som arkeologiske klassifiseringsverktøy fullt og helt.

KAPITTEL 5 – AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Da jeg startet prosessen med dette forskningsarbeidet hadde jeg fortsatt en forestilling om mitt eget *germanske* opphav. Denne forestillingen hadde jeg først og fremst fra årene før jeg startet på arkeologistudiet, og den var en del av min egen identitet. I løpet av de første årene som arkeologistudent ble denne forestillingen stadig oftere utfordret i takt med at mitt syn på fortidens mennesker endret seg. I løpet av arbeidet med det foreliggende forskningsprosjektet har også mitt syn på etnisitet endret seg kraftig. Fra å være en selvfølgelighet har min egen etniske tilhørighet blitt en prosess under kontinuerlig granskning.

Det er denne relative dimensjonen ved etnisitet som gjør begrepet så unnvikende som kategoriseringsverktøy. På den ene siden har dette arbeidet overbevist meg om at arkeologisk forskning i større grad er nødt til å ta hensyn til denne dimensjonen ved den menneskelige tilværelsen, noe som har medført at jeg finner mindre å kritisere hos Wells enn hos de andre to verkene jeg har behandlet i den siste delen. På den annen side kommer vi heller ikke utenom at alle arkeologiske kategoriseringsverktøy til en viss grad er relative, upresise og har meningsinnhold fortidens mennesker ikke ville gjenkjent. De vil derfor alle være åpne for dekonstruering, og det er en fare for at man står igjen uten et gyldig begrepsapparat. Både *Nord-Europa* og *jernalder* er begreper den nordeuropeiske jernalderbefolkningen ikke ville ha identifisert seg med. Imidlertid er de relativt sett mer nøytrale enn begreper som *keltene* og *germanere* fordi de i hovedsak henspiller på tid og rom, og dermed ikke kan forveksles med etnonymer.

Fra et vitenskapelig synspunkt er mest mulig nøytralitet i begrepsbruken viktig. Spesielt viktig er dette for å unngå misbruk, slik som eksempelvis arkeologien ble misbrukt før og under nazitiden. Forestillingen om fortiden er et kraftig virkemiddel når stater bygges og politikk utformes. Nazistenes misbruk er bare ett – dog veldig åpenbart – eksempel på slik misbruk i nyere tid. At forestillingen om fortiden er et så sterkt virkemiddel for å skape politikk i samtiden, gir arkeologer et ekstra ansvar for stadig å være kritiske til eget arbeid og hvordan dette formidles. Til tross for at arkeologer kan være inneforstått med at det eneste de

ilegger betegnelser som *germanere* er befolkningen innenfor et gitt område til en gitt tid, er det minst like viktig at man formidler denne forståelsen til sine lesere, som kanskje ikke har samme vitenskapsteoretiske grunnlag for å dra denne slutningen på egenhånd.

Etnisitet innenfor arkeologisk forskning fungerer ikke til å kategorisere forhistoriske mennesker i klart avgrensede enheter, ei heller til å navngi dem. Derimot fungerer begrepet til å bevisstgjøre oss om hvor vanskelig det er for utenforstående å kategorisere andre mennesker etter tydelig definerte skillelinjer. Samtidig kan vi også, slik Wells gjør, argumentere for sannsynligheten for at det eksisterte en felles identitet i gitte områder til en gitt tid, og om denne identiteten var lokal eller regional. Vi kan ikke fastslå med sikkerhet hvilke gjenstander som har fungert som etniske markører for forhistoriens mennesker, all den tid de ikke har etterlatt seg eksplisitte vitnesbyrd om dette, men vi kan sannsynliggjøre at stor likhet innenfor eksempelvis gravskikk kan tyde på en felles identitet. Det er selvfølgelig en fare for at bildet arkeologer skaper av fortiden på denne måten blir mer diffust enn ved å bruke betegnelser som allerede eksisterer som meningsbærende enheter. Imidlertid er jeg av den oppfatning av dette er en pris verdt å betale. Et av vitenskapens uttalte mål er å utfordre gamle myter, ikke å forsterke dem all den tid de viser seg å være nettopp myter.

Jeg har i dette arbeidet argumentert for at forestillingen om en *germansk* forhistorie i Nord-Europa er en slik myte – en forestilling skapt av utenforstående samtidige forfattere og av nasjonsbyggere utallige hundreår senere. Forestillingen om *germanere* hadde liten relevans for folkene betegnelsen benyttes på. Den bør derfor heller ikke ha noen relevans for arkeologer annet som et eksempel på hvordan utenforstående, både i rom og i tid, ønsket å fremstille en befolkning som i virkeligheten var langt mer mangfoldig.

Kanskje er det også enda viktigere nå, i en tid da fremmedfrykten igjen er på fremmarsj, at arkeologer gjengir fortiden så verdinøytralt som mulig, slik at arkeologien ikke gir næring til den ilden etnisitet kan være for konflikt drivende elementer i samfunnet. Kanskje er det viktig at arkeologer i et flerkulturelt samfunn tydeligere formidler det mangfoldet som har eksistert også i forhistorien.

Germanerbegrepet kan vanskelig fjernes helt fra europeisk historie, og det bør heller ikke gjøres. Begrepet er en del av vår historie, både gjennom oppfatningen romertidens middelhavsbefolkning hadde av folkene i nord og gjennom de seneste århundrenes nasjonsbygging. Imidlertid bør begrepet holdes innenfor disse kontekstene. For arkeologer som ønsker å gi en mest mulig nyansert og vitenskapelig fremstilling av den nordeuropeiske jernalderbefolkningen bør begrepet unngås.

APPENDIX

ANTIETTE SKRIFTLIGE KILDER BENYTTET I AVHANDLINGEN

Alle forkortelser av antikke verk i teksten er i henhold til The Oxford Classical Dictionary, Third Edition. Redigert av Simon Hornblower og Antony Spawforth. 1996, Oxford University Press, Oxford/New York

G. Julius Cæsar – Caes. *B Gall.*

Gallerkrigen. Oversatt av Johan Hammond Rosbach. 1964, Aschehougs bibliotek for levende litteratur/Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.

Cornelius Tacitus – Tac. *Germ.*

Agricola og Germania. Oversatt av Trygve Width. 1969, Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.

Cassius Dio – Cass. Dio

Dio's Roman History : In Nine Volumes, Vol. III–IX. Oversatt av Earnest Cary på grunnlag av en versjon av Herbert Baldwin Forster. 1914–1927, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Elektronisk versjon:

LacusCurtius. Bok 1–80, oversatt til engelsk av E. Cary [lesedato 06.03.2007]:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html

Diodorus Siculus – Diod. Sic.

Diodorus of Sicily : In Twelve Volumes, Vol. III. Oversatt av C. H. Oldfather. 1939, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Elektroniske versjoner:

The Perseus Digital Library. Bok 9–17, oversatt til engelsk av C. H. Oldfather [lesedato: 01.03.2007]:

<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0084>

Theoi Project – Guide to Greek Mythology. Bok 4, oversatt til engelsk av C. H. Oldfather [lesedato: 01.03.2007]:

<http://www.theoi.com/Text/DiodorusSiculus4A.html>

Google Book Search. Komplette verk, oversatt til engelsk av G. Booth (1814) [lesedato 01.03.2007]:

<http://books.google.com/books?id=agd-eLVNRMMC&printsec=titlepage#PPA308,M1>

Dionysius Halicarnassensis – Dion. Hal. Ant. Rom

The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus : In Seven Volumes, Vol. VII. Oversatt av Earnest Cary på grunnlag av en versjon av Edward Spelman. 1950, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Elektronisk versjon:

LacusCurtius. Bok 1–20, oversatt til engelsk av E. Cary [lesedato 01.03.2007]:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/home.html

L. Annaeus Florus – Flor.

Lucius Annaeus Florus : Epitome of Roman History. Oversatt av Edward Seymour Forster. 1984, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Elektronisk versjon:

The Latin Library. Bok 1–2, fra en uidentifisert e-tekst av David Camden, webmaster for <http://www.forumromanum.org/> [lesedato 01.03.2007]:

<http://www.thelatinlibrary.com/florus.html>

Paulus Orosius – Oros.

The Seven Books of History Against the Pagans. Oversatt av Roy J. Deferrari. 1964, The Fathers of the Church – A New Translation. The Catholic University of America Press, Washington D. C.

Elektronisk versjon:

The Latin Library. Bok 1–7, uidentifisert versjon [lesedato 06.03.2007]:

<http://www.thelatinlibrary.com/orosius.html>

Gaius Plinius Secundus/den eldre – Plin. *HN*

Pliny Natural History : With an English Translation in Ten Volumes. Vol. I–IX. Oversatt av Harris Rackham (I–V, IX), W. H. S. Jones (VI, VIII), W. H. S. Jones og A. C. Andrews (VII) og D. E. Eichholz (X). 1938–1963, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Elektroniske versjoner:

The Perseus Digital Library. Bok 1–37, oversatt til engelsk av J. Bostock og H. T. Riley [lesedato: 01.03.2007]:

<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Plin.+Nat.+toc>

LacusCurtius. Bok 1–37, latinsk versjon redigert av K. F. T. Mayhoff [lesedato 01.03.2007]:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/home.html

Pomponius Mela – Pompon.

Pomponius Mela's Description of the World. Oversatt av F. E. Romer. 1998, The University of Michigan Press, Michigan.

Elektronisk versjon:

Little-known Latin and Greek Texts. Bok 1–3, latinsk versjon redigert av J. Grovonijs [lesedato 01.03.2007]:

http://ourworld.cs.com/latintexts/mela_home_page.htm

Claudius Ptolemaeus – Ptol. Geog.

Ptolemy's Geography : An Annotated Translation of the Theoretical Chapters. Oversatt av J. Lennart Berggren og Alexander Jones. 2000, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Elektronisk versjon:

LacusCurtius. Bok 2–5, ukomplette, engelsk versjon oversatt av E. L. Stevenson [lesedato 06.03.2007]:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/home.html

de Res Historiae Antiqua. Bok 1–2, engelsk versjon oversatt av L. Francis [lesedato 06.03.2007]:

<http://www.reshistoriaeantiqua.co.uk/Ptolemy%20B.html>

Strabo

The Geography of Strabo : In Eight Volumes, Vol. I–III. Oversatt av Horace Leonard Jones, Vol. I på grunnlag av en ufullført versjon av John Robert Sitlington Sterrett. 1917–1925, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Digitale versjoner:

The Perseus Digital Library. Bok 6–14, oversatt til engelsk av H. L. Jones [lesedato: 01.03.2007]:

<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Strab.+toc>

LacusCurtius. Bok 1–7 og 15–17, oversatt til engelsk av H. L. Jones [lesedato 01.03.2007]:

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/home.html>

Velleius Paterculus – Vell. Pat.

Velleius Paterculus Compendium of Roman History – Res Gestae Divi Augusti. Oversatt av Frederick W. Shipley. 1924, The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Elektronisk versjon:

LacusCurtius. Bok 1–2, oversatt til engelsk av F. W. Shipley [lesedato 01.03.2007]:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html

LITTERATURLISTE

Barth, Fredrik

1969 Introduction. I *Ethnic Groups and Boundaries : the social organization of culture difference*, redigert av Fredrik Barth, s. 9–38. Universitetsforlaget/George Allen & Unwin, Oslo/London.

Bentley, G. Carter

1987 Ethnicity and Practice. I *Comparative Studies in Society and History* 29: 24–55.

Berggren, J. Lennart og Alexander Jones

2000 Introduction. I *Ptolemy's Geography : An Annotated Translation of the Theoretical Capters*, s. 3–54. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Cary, Earnest

1914A Introduction. I *Dio's Roman History : In Nine Volumes*, Vol. I, s. vii–xxiv. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

1914B *Dio's Roman History : In Nine Volumes*, Vol. III. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

1925 *Dio's Roman History : In Nine Volumes*, Vol. VIII. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

1937 Introduction. I *The Roman Antiquities of Dionysios of Halicarnassus : In Seven Volumes*, Vol. I, s. vii–xlvi. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

1950 *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus : In Seven Volumes*, Vol. VII. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Chapman, Malcolm

1992 *The Celts : The Construction of a Myth*. The Macmillian Press, London.

Collis, John

1997 Celtic myth. I *Antiquity* 71: 195–201.

Cunliffe, Barry

1999 *The Ancient Celts*, Penguin Books, London.

Deferrari, Roy J.

1964 Introduction. I *Paulus Orosius : The Seven Books of History Against the Pagans*, s. xv–xx. The Fathers of the Church – A New Translation, The Catholic University of America Press, Washington D. C.

Emberland, Terje og Bernt Røghthvedt

2004 *Det ariske idol : Forfatteren, eventyreren og nazisten Per Imerslund*. Aschehoug, Oslo.

Eriksen, Thomas Hylland

1993 *Ethnicity and Nationalism : Anthropological Perspectives*. Pluto Press, London

Forster, Edward Seymour

1984 Introduction. I *Lucius Annaeus Florus : Epitome of Roman History*, s. vii–xiii. The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Grane, Thomas

2003 Romerske kilder til Germaniens geografi og etnografi. I *Sejrens Triumf : Norden i skyggen af det romerske Imperium*, redigert av Lars Jørgensen, Birger Storgaard & Lone Gebauer Thomsen, s. 126–147. Nationalmuseet, København.

Hedeager, Lotte og Henrik Tvarnø

2001 *Tusen års europahistorie : Romere, germanere og nordboere*. Pax, Oslo.

Hines, John

2001 Demography, Ethnography, and Archaeolinguistic Evidence: A Study of Celtic and Germanic from Prehistory into the Early Historical Period. I *Archaeology, Language and History : Essays on Culture and Ethnicity*, redigert av John Edward Terrell, s. 153–172. Bergin & Garvey, Westport, Connecticut.

Hodder, Ian

1982 *Symbols in Action : Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge University Press, Cambridge.

James, Simon

1998 Celts, politics and motivation in archaeology. I *Antiquity* 72: 200–209.

1999 *The Atlantic Celts : Ancient People or Modern Invention?* British Museum Press, London.

Jones, Horace Leonard. og John Robert Sitlington Sterrett

1917 Introduction. I *The Geography of Strabo : In Eight Volumes*, Vol. I, s. xi–xxviii. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Jones, Siân

1997 *The Archaeology of Ethnicity : Constructing Identities in the Past and Present*. Routledge, London/New York.

Lund, Allan A.

1998 *Die ersten Germanen. Ethnizität und Ethnogenese*. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg.

Megaw, J. Vincent S. og M. Ruth Megaw

1996 Ancient Celts and modern ethnicity. I *Antiquity* 70: 175–81.

1998 ‘The mechanism of (Celtic) dreams?’: a partial response to our critics. I *Antiquity* 72: 432–5.

Mørland, Henning

1988 Innledning. I *Tacitus Årbøkene (Annales)*, s. 11–25. Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug i samarbeid med Fondet for Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det norske akademi for sprog og litteratur, Oslo.

Oldfather, C. H.

1933 Introduction i *Diodorus of Sicily : In Twelve Volumes*, Vol. I, s. vii–xxvii. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Pringle, Heather

2006 *The Master Plan : Himmler's Scholars and the Holocaust*. Harper Perennial, London.

Rackham, Harris

1938 Introduction. I *Pliny Natural History : In Ten Volumes*, Vol. I, s. vii–xiii. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

Renfrew, Colin

1987 *Archaeology and Language : The Puzzle of Indo–European Origins*. Jonathan Cape, London.

Romer, Frank E.

1998 Introduction. I *Pomponius Mela's Description of the World*, s. 1–32. The University of Michigan Press, Ann Arbor.

Rosbach, Johan Hammond

1964 Innledning. I *G. Julius Cæsar : Gallerkrigen*, s. 7–25. Aschehougs bibliotek for levende litteratur/Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.

ShIPLEY, Frederick W.

1924 Introduction. I *Velleius Paterculus : Compendium of Roman history / Res gestae divi Augusti*, s. viii–xix. The Loeb Classical Library, William Heinemann, London.

StORGAARD, Birger

2003 Kosmopolitiske aristokrater. I *Sejrens Triumf : Norden i skyggen af det romerske Imperium*, redigert av Lars Jørgensen, Birger Storgaard & Lone Gebauer Thomsen, s. 106–125. Nationalmuseet, København.

TODD, Malcolm

2004 *The Early Germans : Second Edition*. Blackwell Publishing, Oxford.

TRIGGER, Bruce G.

1996 *Arkeologiens idehistorie*, oversatt av Toril Hanssen. Pax, Oslo.

WELLS, Peter S.

1999 *The Barbarians Speak : How the Conquered Peoples Shaped Roman Europe*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey/Woodstock, Oxfordshire.

2001 *Beyond Celts, Germans and Scythians : Archaeology and Identity in Iron Age Europe*. Duckworth Debates in Archaeology, Duckworth, London.

WIDH, Trygve

1968 Innledning. I *Cornelius Tacitus : Agricola og Germania*, s. 7–19. Thorleif Dahls kulturbibliotek, Aschehoug, Oslo.